

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jazyková analýza projevů Emila Háchy
The Linguistic Analysis of Emil Hacha's Speeches

Lucie Tegtmajerová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph. D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání – Dějepis se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Jazyková analýza projevů Emila Háchy potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Prohlašuji, že tištěná verze a elektronická verze práce se shodují.

V Praze dne 11. 7. 2022

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala prof. PhDr. Martině Šmejkalové, Ph. D. za trpělivost a za cenné rady a připomínky, které mi při zpracování práce poskytla. Dále děkuji PhDr. Janě Vlčkové, PhD. za poskytnutí odborných konzultací. Rovněž bych ráda poděkovala svým kolegům a blízkým, kteří mě nepřestávali motivovat a podporovali mě při zpracování závěrečné práce.

ABSTRAKT

Bakalářská práce na téma Jazyková analýza projevů Emila Háchy se soustředí na jazykový rozbor a komparaci šesti vybraných připravených projevů protektorátního prezidenta z let 1938, 1939, 1941 a 1942. V teoretické části jsou nejprve jednotlivé sledované projevy zařazeny do historického kontextu. Dále tato část obsahuje charakteristiku mluveného projevu z pohledu stylistiky a také jsou do teoretické části zařazeny prvky totalitního jazyka, se kterými se ve vybraných projevech můžeme setkat. Praktická část obsahuje zařazení jednotlivých sledovaných projevů k funkčnímu stylu a charakteristiku objektivních a subjektivních slohotvorných činitelů. Poté následuje jazykový rozbor, který si klade za cíl popsat a porovnat prezidentovy projevy po stránce foneticko-fonologické, morfologické, lexikologické a syntaktické. Záměrem je na základě srovnání relativně svobodného projevu a projevů pronášených pod vlivem německé okupace ukázat, jakým způsobem se proměňovala výstavba prezidentových projevů a jak nesvoboda slova ovlivňovala volbu jazykových prostředků. Z analytické části vyplynulo, že Emil Hácha měl výslovnostní nedostatky především z důvodu fyzických dispozic. Dále bylo zjištěno, že se v prezidentových projevech vyskytují kromě archaizačních prvků také prvky modernizující a jeho projevy jsou tak obohacovány. Rovněž z analýzy vyplynulo, že důležitým prvkem ve vybraných projevech jsou obrazné konstrukce, které se ve větší míře vyskytují především ve vánočních projevech, ale lze se s nimi setkat také v ostatních sledovaných projevech. Také bylo zjištěno, že Emil Hácha tvořil složitá souvětí, ve kterých se vyskytuje velké množství rozvíjejících větných členů, a tím byla zvyšována zátěž na posluchačovu pozornost. Výsledky zkoumání jsou shrnuty v závěru bakalářské práce.

KLÍČOVÁ SLOVA

historie; lingvistika; český jazyk; stylistika; projevy; protektorát; jazyk totality

ABSTRACT

The bachelor thesis on Linguistic Analysis of Emil Hácha's Speeches focuses on the linguistic analysis and comparison of six selected prepared speeches of the Protectorate President from 1938, 1939, 1941 and 1942. In the theoretical part, the speeches are first placed in their historical context. Next, this part contains the characteristics of the speeches from the perspective of stylistics and also the elements of totalitarian language that can be encountered in the selected speeches are included in the theoretical part. The practical part contains the classification of the individual speeches under study to the functional style and the characteristics of objective and subjective style-forming factors. This is followed by a linguistic analysis, which aims to describe and compare the President's speeches in terms of phonetic-phonological, morphological, lexical and syntactic aspects. The intention is to show how the construction of the President's speeches changed and how the non-freedom of speech influenced the choice of linguistic devices, by comparing relatively free speeches with speeches delivered under the German occupation. The analytical part showed that Emil Hácha's pronunciation deficiencies were mainly due to his physical disposition. Furthermore, it was found that in addition to archaizing elements, modernizing elements also occurred in the president's speeches, thus enriching his speeches. The analysis also showed that figurative constructions are an important element in the selected speeches, and they occur to a greater extent mainly in the Christmas speeches, but can also be found in the other speeches studied. It was also found that Emil Hácha formed complex sentences in which a large number of developing clause members occur, thus increasing the load on the listener's attention. The results of the investigation are summarized in the conclusion of the bachelor thesis.

KEYWORDS

history; linguistics; czech; stylistics; protectorate; language of totality

Obsah

Úvod	6
Teoretická část	9
1 Historický kontext	9
2 Charakteristika mluveného projevu	11
3 Prvky totalitarismu v mluveném projevu	14
Praktická část	17
1 Zařazení do funkčního stylu a slohotvorní činitele	17
2 Fonetika a fonologie	20
3 Morfologie	25
4 Lexikologie	31
5 Syntax	36
Limity výzkumu	40
Závěr	41
Seznam použitých informačních zdrojů	44
Prameny	44
Literatura	44
Elektronické zdroje	45
Seznam příloh	47
Přílohy	48
1. Přepsané projevy prezidenta Emila Háchy	48

Úvod

Postavou Emila Háchy se vědecké bádání zabývalo již mnohokrát a vyšlo o něm několik publikací, které si kladly za cíl zbavit ho nálepky loutky nacistického režimu. Tématem této bakalářské práce bude jazyková analýza projevů právě tohoto prezidenta. Motivací k výběru daného tématu nám bylo studium českého jazyka a historie a přání tyto dvě disciplíny propojit.

Cílem práce je popsat, jak vypadal z pohledu lingvistických rovin připravený mluvený projev státníka v době okupace a silného vlivu nacistické propagandy. Budeme posuzovat, zda Hácha používá jazyk neutrální, nebo jestli dochází k narušení neutrality. Dále si práce klade za cíl ukázat, jak se Háchovy projevy proměňovaly v rozmezí čtyř let a jaké konkrétní rozdíly se mezi nimi objevovaly, neboť jednotlivé projevy vznikaly za odlišných okolností.

Projevů, kterými se zde budeme zabývat, je celkem šest a pocházejí z dob mezi lety 1938 a 1942. Jedná se o zvukové záznamy ve formátu MP3 dostupných v Radiotéce Českého rozhlasu.¹ K dispozici máme první a druhé vánoční poselství z let 1938 a 1939. Dalším projevem je projev k národu k vyhlášení protektorátu v roce 1939. Následují dvě výzvy ke klidu a pořádku z listopadu roku 1939 a z listopadu 1941. Posledním vybraným projevem je projev z roku 1942, který byl pronesen 30. května, tedy několik dní po atentátu na Heydricha. Nahrávky ve formátu MP3 jsou dostupné v přílohách.

Ačkoliv se práce zabývá především mluveným projevem, pro potřeby další analýzy byly projevy přepsány a upraveny podle *Pravidel českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů*² z roku 1941. Přepsané projevy jsou rovněž k dispozici v přílohách práce.

Kromě jazykové analýzy, která je primární metodou využitou v této práci, budeme mezi sebou jednotlivé prezidentské projevy rovněž komparovat, aby bylo možné všimnout si vzniklých rozdílů mezi nimi. Pro přehlednost jsou konkrétní příklady v citátech podtrženy.

---

¹ Použitím nahrávek nebyla porušena autorská práva. Zdroj: osobní sdělení na základě rozhovoru s panem MgA. Jaroslavem Moravcem, produktovým specialistou ČRo, ze dne 7. 7. 2022.

² Česká akademie věd a umění, *Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů*, Praha 1941.

Literaturu využijeme dvojího typu. Budeme vycházet z publikací od Tomáše Pasáka *Emil Hácha (1938–1945)*³ a *Prezident lidskosti*⁴ od Víta Machálka. Druhá zmíněná je nejnovější publikací a zároveň poskytuje ucelený vhled nejenom do kariéry, ale také do osobního života státního prezidenta. Důležitá je také publikace *Jazyk Třetí říše*⁵ od německého filologa Victora Klemperera, která by měla sloužit jako podklad pro nastínění jazyka a jeho proměň té doby, které se netýkaly pouze německého jazyka, ale zasahovaly také do jazyka českého.

Druhým typem literatury jsou jazykovědné knihy a příručky, které budou sloužit jako opora při analyzování vybraných projevů v jednotlivých lingvistických rovinách. Aby práce nebyla ahistorická, využili jsme taktéž mluvnice blízké době Emila Háchy. V praktické části jsme se tedy primárně opřeli o dvoudílnou *Mluvnici spisovné češtiny* od Františka Trávníčka, jedná se o první⁶ i druhý⁷ díl.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části nejprve zasadíme jednotlivé vybrané projevy do historického kontextu. Následovat bude charakteristika mluveného projevu, ze které budeme vycházet v praktické části této práce. V teoretické části rovněž blíže popíšeme některé aspekty tzv. totalitního jazyka, které pronikaly do projevů státního prezidenta.

V praktické části zařadíme jednotlivé projevy k funkčnímu stylu a určíme objektivní a subjektivní slohotvorné činitele. Následně budou popsány a porovnány jednotlivé vybrané projevy z pohledu foneticko-fonologické, morfologické, lexikologické a syntaktické jazykové roviny. Konkrétní objekty zkoumání jsou popsány v úvodu jednotlivých kapitol.

Ve svých projevech Emila Hácha nepromlouval k národu pouze česky. Ve vánočním poselství z roku 1938 promluvil rovněž slovensky a ukrajinsky, v této práci jsou však

---

³ PASÁK, Tomáš, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007.

⁴ MACHÁLEK, Vít, *Prezident lidskosti*, Praha 2020.

⁵ KLEMPERER, Victor, *Jazyk Třetí říše – LTI: Poznámky filologovy*, Jinočany 2003.

⁶ TRÁVNÍČEK, František, *Mluvnice spisovné češtiny: Část I.: Hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví*, Praha 1949.

⁷ TRÁVNÍČEK, František, *Mluvnice spisovné češtiny: Část II.: Skladba*, Praha 1949.

cizojazyčné pasáže vynechány, neboť nejsou v souladu s charakterem práce. Rovněž nejsou cizojazyčné práce obsaženy v přepisu jednotlivých vybraných projevů.

Teoretická část

1 Historický kontext

První analyzovaný projev pochází z Vánoc roku 1938. Emil Hácha nastoupil po Edvardu Benešovi, který v říjnu toho roku abdikoval a odešel do zahraničí, a funkci prezidenta vykonával teprve měsíc. Jedná se o Háchův první veřejný projev před národem z postu prezidenta. Také se jedná o jediný případ projevu, ve kterém lze hovořit o určité míře svobody slova.

Druhý vybraný projev byl pronesen o pouhé tři měsíce později. Tento projev si sice Hácha napsal sám, poté ho však konzultoval se svými kolegy a také přáteli. Vyjadřoval v něm mimo jiné také své názory, ačkoliv se nejedná o svobodný projev.⁸ Několik hodin před ním bylo to, co zbylo z tehdejšího Československa, obsazeno německými vojáky a připojeno k Německé říši. Pro Hácha bylo překvapením, že české území bylo k Německu připojeno jako protektorát, Hácha se to dozvěděl až z rozhlasu.⁹

Třetí vybraný projev byl pro český lid stěžejní. Hácha ho pronesl den po událostech ze 17. listopadu, tedy v den, kdy vrcholily protinacistické demonstrace a kdy nacisté proti protestujícím zasáhli velmi surově.

Po tomto projevu následuje druhý vánoční projev, který je vůbec nejkratším ze všech vybraných, avšak vypovídající hodnota je o to větší. Ačkoliv se totiž nejedná o projev zcela svobodný, Háchovi se do něj podařilo uschovat mnoho zajímavých poselství. Pronesen byl ve stínu války, Hácha se v něm zaměřuje především na citovou a také na náboženskou složku, ale podrobněji se tomu budeme věnovat v jazykové části.

Zbývající dva projevy od sebe dělí půl roku a mají společného jmenovatele, a sice zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Předposlední projev pochází z listopadu roku 1941, tedy z doby nedlouho poté, co Heydrich dorazil do Prahy jako

---

⁸ PASÁK, Tomáš *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 113–115. Jedná se o část paměti Josefa Klimenta, Háchova poradce, jenž napsal své paměti, které ovšem nebyly publikovány, a nachází se v Národním Muzeu. Archiv Národního muzea, Paměti J. Klimenta, karton 24, s. 107–109.

⁹ MACHÁLEK, Vít, *Prezident lidskosti*, Praha 2020, s. 275.

nástupce „příliš měkkého“ Konstantina von Neuratha. Jeho úkolem bylo „zavést v Protektorátě Čechy a Morava ostřejší kurs“.¹⁰

Poslední projev, kterým se v této práci budeme zabývat, pochází z května roku 1942. 27. dne tohoto měsíce byl na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha proveden útok, který skončil o týden později jeho smrtí. Tři dny po spáchání atentátu pronesl Hácha k českému národu zdrcující slova plná bolesti a zármutku. Toto období označujeme druhou heydrichiádou¹¹ a jedná se o dobu pronásledování, poprav a msty za smrt vysoce postaveného nacisty.

Po tomto projevu se Hácha již veřejně příliš neukazoval, nebyl toho schopný, neboť kromě psychického zdraví, které procházelo zkouškou každým dnem, se také zhoršoval jeho fyzický stav.¹² Nacisté si to uvědomovali, takže se o jeho další aktivity dále nesnažili. Neznamená to však, že by do konce svého funkčního období Hácha nepronášel žádné projevy. Tyto projevy však nejsou předmětem této práce.

Několik dní po skončení války byl Hácha převezen do vězeňské nemocnice na Pankráci, kde však nepobýval v příliš dobrých podmínkách.¹³ Zemřel ke konci června roku 1945. Jeho pohřeb byl tajný. Trvalo více jak půl století, než bylo historikům umožněno prezidenta Háchu očistit a zbavit ho nálepky nacistické loutky a kolaboranta.

---

¹⁰ PASÁK, T., *Emil Hácha*, s. 225.

¹¹ MACHÁLEK, V., *Prezident lidskosti*, s. 509.

¹² Trpěl arteriosklerózou, což znamená kostnatění cév.

¹³ MACHÁLEK, V., *Prezident lidskosti*, s. 600.

2 Charakteristika mluveného projevu

V úvodu této kapitoly nejprve zmíníme, že projev lze rovněž vyjádřit pojmy *proslov* nebo *promluva*, někteří jazykovědci chápou termín *promluva* v nejmenším možném rozměru pouze jako jednu větu,¹⁴ jiní považují *promluvu* a *projev* za synonymní výrazy.¹⁵ Aby práce byla konzistentní, budeme užívat pouze pojem *projev*.

Projevy mluvené úzce souvisejí s projevy psanými. V zásadě se jedná o dvě realizace jednoho jazykového kódu. Pokud se nejedná o spontánní řeč, ve většině případů jsou projevy předem připravené v psané formě¹⁶, jako je tomu v případě projevů sledovaných v této práci.

Mluvené projevy plní velmi důležitou funkci. Do popředí se staví persvazivní funkce, jejímž cílem je, aby mluvčí na své publikum zapůsobil a svým projevem ho ovlivnil. Je třeba, aby měl určité charisma a aby ovládal umění přesvědčovat. Slovo je jedním z nejmocnějších nástrojů a kdo ho ovládá, má šanci, že publikum obrátí na svoji stranu.

Pomocí slova bylo možné efektivně manipulovat veřejností, čehož plně využívala okupační správa v Protektorátu Čechy a Morava a za svého prostředníka zvolila právě Emila Háchu, jenž na tom nebyl nejlépe ani po fyzické, ani po psychické stránce. Navíc s Háchou jako s představitelem státu měli Němci jistotu, že bude vyslyšen, proto se jevil jako ideální zprostředkovatel.

Typické je pro mluvené projevy také oslovování, které bývá nejen na začátku projevu, ale mluvčí mnohdy navazuje kontakt s adresátem i v jeho průběhu,¹⁷ aby neztrácel posluchačovu pozornost.

Dalším zásadním faktorem je smysluplnost projevů, protože jsou náročnější na soustředění. Posluchač nemá text před sebou, tudíž musí obsahu sdělení věnovat větší pozornost, a proto je třeba, aby byla volba slov uzpůsobena tak, aby se recipient lépe

---

¹⁴ Například Vladimír Skalička.

¹⁵ Například Karel Horáček.

¹⁶ Jana Hoffmannová (2017): PROJEVY MLUVENÉ A PSANÉ. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: https://www.czechency.org/slovník/PROJEVY_MLUVENÉ_A_PSANÉ (poslední přístup: 5. 3. 2022)

¹⁷ ČECHOVÁ, Marie a kol., *Stylistika současné češtiny*, Praha 1997, s. 204.

orientoval.¹⁸ S tím souvisí dále fakt, že mluvčí musí dbát na posluchače, a na základě toho jim svůj projev přizpůsobit.

Řečník by měl být dále schopný zvládat techniku mluvení. To znamená, že by měl zvládat práci s dechem, aby nedocházelo k narušení přirozeného toku promluvy.

Každý veřejný projev by měl být spisovný. Je však možné využívat hovorové výrazy, které jsou součástí spisovné češtiny, jsou však používány v mluvené podobě spisovného jazyka. Dále lze rovněž požívat knižní výrazy, které oproti hovorovým jazykovým prostředkům dodají projevům vznešenost,¹⁹ ovšem záleží na komunikační situaci.²⁰

Zmíněná spisovnost se ovšem často pojí především s textem psaným,²¹ nicméně i v projevu mluveném je zásadní dodržovat určitá pravidla. Kupříkladu kodifikovaná ortoepická pravidla v době vystupování Emila Háchy neexistovala, vyskytovaly se pouze různé příručky, většinou z uměleckého prostředí, které měly za úkol popsat spisovnou českou výslovnost. Takovými příručkami jsou kupříkladu *Česká divadelní mluvnice*²² či *Česká mluvnice pro herce*²³ od Klementiny Rektorisové nebo *Novočeská výslovnost: pokus o soustavnou fonetiku jazyka českého*²⁴ od Antonína Frinty. Ortoepie jako samostatná disciplína začala vznikat až ve 30. a 40. letech minulého století, tedy v době působení prezidenta Háchy.²⁵

Podstatou spisovnosti a správnosti je tedy vypěstovat takovou kulturu mluveného slova, aby byl mluvčí schopen nejrůznějšími výrazovými prostředky vyjádřit jakoukoliv skutečnost. Ovšem měl by činit tak, aby bylo sdělení jednoznačné a příjemce sdělení tak neměl obtíže přijmout ho tak, aby nedošlo k dezinterpretaci.²⁶

---

¹⁸ ČECHOVÁ, M. a kol., *Stylistika současné češtiny*, s. 206.

¹⁹ *Internetová jazyková příručka* [online] (2008–2022). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [citováno dne: 26. 6. 2022]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=891>

²⁰ ČECHOVÁ, M. a kol., *Stylistika současné češtiny*, s. 202.

²¹ ŠTĚPÁNOVÁ, Veronika, *Vývoj kodifikace české výslovnosti*, Praha 2019, s. 11.

²² REKTORISOVÁ, Klementina, *Česká divadelní mluvnice*, Praha 1942.

²³ REKTORISOVÁ, Klementina, *Česká mluvnice pro herce*, Praha 1940.

²⁴ FRINTA, Antonín, *Novočeská výslovnost: pokus o soustavnou fonetiku jazyka českého*, Praha 1909.

²⁵ ŠTĚPÁNOVÁ, V., *Vývoj kodifikace české výslovnosti*, s. 42–45.

²⁶ HAVRÁNEK, Bohuslav, *Čtení o jazyce a poesii*, Praha 1942, s. 116–118.

Důležitým faktorem mluveného projevu je také syntaktická výstavba. Text, potažmo projev, by měl být systematický, mluvčí by měl mít své myšlenky uspořádané a neměl by přeskakovat témata, protože tím ztěžuje přijímání sdělení na straně recipienta. Není však vyloučeno, aby se mluvčí ve svém projevu vracel k dříve vyřčeným myšlenkám, nemělo by se tak však dít na úkor přirozené linie.²⁷ Dále je také důležité zmínit, že pohybuje-li se v oblasti mluvených projevů, je někdy obtížné identifikovat rozdělení jednotlivých vět, což mimo jiné souvisí primárně se zvukovou stránkou jazyka. Určitou pomůckou mohou být v chápání syntaxe predikáty jednotlivých vět, na které jsou vázány další větné členy, ovšem v mluveném projevu, kdy není k dispozici přepis, je často obtížné identifikovat, co se váže ke konkrétnímu predikátu.²⁸

S tím souvisí další faktory, které ovlivňují porozumění vyřčenému. Například vyšší frekvence užívání dvojité negace zvyšuje riziko, že se recipient přestane orientovat. Rovněž by v projevu neměly být příliš časté pasivní konstrukce, neboť také ztěžují porozumění.²⁹

V projevech mluvených lze také často využít kondenzaci sdělení, tedy zhuštění sdělovaných informací, nicméně v takovém případě často dochází k ochuzování sdělovaného.³⁰

---

²⁷ MÜLLEROVÁ, Olga, *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*, Praha 1994, s. 31.

²⁸ *Tamtéž*, s. 40–43.

²⁹ JÍLEK, Viktor – BEDNAŘÍKOVÁ, Božena – SVOBODOVÁ, Jindřiška, *Jazyk moderátorů Událostí, hlavního zpravodajského pořadu České televize*, Olomouc 2016, s. 178.

³⁰ Milan Jelínek (2017): KONDENZACE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/KONDENZACE> (poslední přístup: 17. 6. 2022)

3 Prvky totalitarismu v mluveném projevu

Totalitarismus si kladl za cíl podmanit si občany. Nebál se využívat všech možných prostředků. Nicméně totalitní vůdci věděli, že k ovládnutí lidí je potřeba nejen fyzického násilí, ale že důležitou součástí nátlaku tvoří také psychický teror. Psychický teror má na rozdíl od toho fyzického dlouhodobější účinky, takže kromě jejich tělesné schránky usilovali taktéž o získání jejich duše.³¹

V době ohrožení republiky bylo potřeba nejenom bránit vlast, ale také její dědictví. Mezi toto dědictví řadíme mimo jiné jazyk. Cílem Němců bylo, aby byly Čechy co nejdříve poněmčeny.³² A ačkoliv víme, jak drsné postupy a metody nacisté využívali, český jazyk se ve finále ubránit podařilo a k zásadním změnám v našem jazyce v době protektorátu nedocházelo.³³

Konkrétně v jazyce protektorátu bylo požadováno, aby se některé výrazy nepřekládaly z němčiny do češtiny. Šlo například o výrazy jako „Říše“, „Vůdce“ apod.³⁴ V praktické části se na tuto problematiku podíváme blíže a zjistíme, jestli se tento požadavek dodržoval či nikoliv.

Změnami jazyka se zabýval ve své práci *Jazyk Třetí říše* německý jazykovědec Victor Klemperer, který zkoumal, k jakým konkrétním změnám docházelo. Přestože se zaměřoval na jazyk německý, je možné zpozorovat určitý vnik těchto změn také do jazyka českého. V této části práce blíže specifikujeme prvky totalitního jazyka, které lze identifikovat ve vybraných projevech Emila Háchy.

Victor Klemperer považoval jazyk nacistického Německa za chudý,³⁵ protože měl víceméně danou formu. Nebyl také nijak náročný, užíval jednoduchých a jednoznačných formulací, nad kterými nemusí posluchač příliš přemýšlet.³⁶

---

³¹ FIDELIUS, Petr, *Kritické eseje*, Praha 2000, s. 82.

³² FIDLEROVÁ, Alena a kol., *Dějiny češtiny*, Praha 2013, s. 140.

³³ *Tamtéž*, s. 145.

³⁴ FIDLEROVÁ, A., *Dějiny češtiny*, s. 142.

³⁵ KLEMPERER, Victor, *Jazyk Třetí říše*, Jinočany 2003, s. 27.

³⁶ VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus*. Praha 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D, s. 67.

Charakteristickým rysem jazyka oné doby je zlehčování. Jedná se o tzv. lživé eufemismy, kdy byla hrůzná skutečnost zastřena slovy, která nevyvolávala v lidech příliš silné emoce. Nejznámějším eufemismem je bezpochyby *konečné řešení židovské otázky*. V této práci se okrajově dotkneme i tohoto tématu, neboť v tomto ohledu se Hácha ve svých projevech přiblížil jazyku totality, avšak ne v takové míře.

Značný prostor je v této knize věnován problematice národa, neboť Victor Klemperer ve svých poznámkách o jazyce třetí říše píše, že „*ke všemu se přidá špetka národa*“.³⁷ Slovo *národ* přirovnává k soli, která se používá stejně často, jako se teď bude používat tento výraz.

Dále bylo v jazyce totality typické používání velkého množství hodnotících přídavných jmen nebo superlativů. Typické byly také zkratky nebo výrazy dehonestující nepřítele.³⁸ Co se týká zmíněných superlativů, jedná se pravděpodobně o nejužívanější prostředek totalitního jazyka. Nemusí se ovšem vždy jednat pouze o třetí stupeň přídavných jmen, Klemperer chápal superlativy jako často se opakující přívlastky nebo superlativní prefixy.³⁹ Oproti tomu přídavné jméno „*velkoněmecký*“ chápal jako „*staré a otřelé, než aby nabubřelost věty ještě víc nafoukla*“.⁴⁰

Důležitou součástí jazyka totality je rozdělení světa na „*my*“ a „*oni*“. Pod zájmenem „*oni*“ je zahrnuto především vyobrazování nepřítele, které mělo za cíl jakýmikoliv prostředky očernit všechny ty, kteří se postavili na stranu proti ideologii, v našem případě tedy proti nacismu a Adolfu Hitlerovi. Do množiny „*my*“ tedy spadají všichni ti, kteří vyjádřili loajalitu vůči Říši. Z toho vyplývá výše zmíněná jednoduchost, která jasně rozdělovala svět na „*dobro*“ a „*zlo*“. Z pohledu jazyka byl svět viděn černobíle, nedával příliš prostoru k zamyšlení, informace byly předávány stručně a jasně, a tak docházelo nejen k transformaci jazyka, ale také lidského vědomí.⁴¹

---

³⁷ KLEMPERER, Victor, *Jazyk třetí říše LTI: poznámky filologovy*, Jinočany, 2003, s. 37.

³⁸ FIDLEROVÁ, A., *Dějiny češtiny*, s. 146.

³⁹ KLEMPERER, V., *Jazyk třetí říše*, s. 228.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 229.

⁴¹ VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus*. Praha, 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D, s. 67n.

Po přečtení Klempererových jazykovědných úvah a jiných prací zabývajících se totalitním jazykem lze tedy soudit, že působil stroze, ploše a uměle. Měl jasně danou linii, jak mají lidé co nazývat a jakým způsobem mají svá slova volit. Neměl se vychylovat od přesně dané formy. Používal stále stejné obraty a fráze. Vštěpování ideologických myšlenek prostřednictvím jazyka bylo pro onu dobu typické a mělo zasáhnout do všech sfér lidského života. Bylo zapotřebí, aby se tohoto schématu držela celá společnost, protože jedině poté mohl jazyk totality fungovat. Kdo se rozhodl z něj vybočovat, ten byl z daného systému či společenství zcela jistě vyloučen.

Praktická část

1 Zařazení do funkčního stylu a slohotvorní činitele

V předchozí kapitole jsme charakterizovali mluvený projev a na základě toho řadíme Háchovy projevy k řečnickému funkčnímu stylu. S ukotvením textu ve funkčních stylech souvisí další důležitý bod, který nesmíme v této práci vynechat. Jedná se o tzv. slohotvorné činitele, které utváří celistvý charakter daného projevu, a na následujících řádcích si popíšeme nejprve objektivní a posléze subjektivní činitele.

První objektivní činitel je funkce komunikátu, která přímo navazuje na funkční styl. Primárními funkcemi prezidentových projevů jsou funkce persvazivní, informativní a direktivní. V pozadí můžeme dále vyzorovat funkci esteticky sdělnou, o níž lze mluvit především díky lexikální výstavbě textu, o které bude řeč v pozdějších kapitolách.

Druhým faktorem je ráz komunikátu. V případě Emila Háchy se jedná o veřejné oficiální projevy, jejichž adresátem je široká veřejnost, proto by tomu měla být přizpůsobena volba jazykových prostředků. S tímto faktorem souvisí také prostředí, které ovšem nemůžeme charakterizovat, protože nevíme, v jakém prostředí se přesně nacházel. Rovněž nelze specifikovat, zda měl Hácha určitou volnost v délce projevů, neboť každý projev je jinak dlouhý. Nejdelší projev je první vánoční poselství z roku 1938, které má téměř deset minut, délka ostatních sledovaných projevů se pohybuje okolo pěti až šesti minut.

Třetí faktor, který řadíme mezi objektivní slohotvorné činitele, je cenzura. Pro éru totalitních režimů je typická. Nejinak tomu bylo také v případě prezidentových projevů, které musely do určité míry procházet kontrolou. Zde můžeme za cenzuru považovat také vícečlenné autorství projevů. Ačkoliv první ze svých projevů psal sám Hácha, na dalších pracoval se svými poradci.⁴²

---

⁴² PASÁK, T., *Emil Hácha*, s. 113–115. Jedná se o část paměti Josefa Klimenta, Háchova poradce, jenž napsal své paměti, které ovšem nebyly publikovány, a nachází se v Národním muzeu. Archiv Národního muzea, Paměti J. Klimenta, karton 24, s. 107–109.

Čtvrtým objektivním činitelem je médium, které Hácha využíval ke komunikaci s národem. Projevy byly pronášeny prostřednictvím rozhlasu. S čímž dále souvisí, že posluchači svého prezidenta neviděli „naživo“, pouze ho slyšeli. V tomto ohledu lze říci, že Hácha měl projevy ztížené, neboť nemohl využívat neverbální komunikaci, která je pro řečnický styl velmi důležitá,⁴³ a musel se tedy spoléhat na práci s hlasem.

Tímto se dostáváme k pátému objektivnímu činiteli, a tím je prostředí, které v tomto případě bylo veřejné, ale Hácha zůstal neviděn, byl pouze slyšen. Háchovy projevy byly ovšem vytištěny v novinách, takže bylo možné si je s časovým odstupem přečíst. Nicméně na základě tohoto faktu byl znemožněn dialog mezi mluvčím a adresátem, který je typický pro řečnický styl.

Šestý objektivní činitel se týká samotných nahrávek. V každém vybraném projevu je více či méně slyšet šum, který mnohdy ztěžoval poslech, a tím ovlivňoval kvalitu poslechu.

Sedmým objektivním činitelem je vztah k adresátovi a charakter adresáta. Tím, že Hácha mluvil k celému národu, nemůžeme spolehlivě popsat adresáta, protože jím jsou všichni. Proto, aby byly projevy jasné a srozumitelné, byla uzpůsobena volba jazykových prostředků.

Nyní charakterizujeme subjektivní slohotvorné činitele, které vycházejí především z nitra autora daného projevu.⁴⁴

První subjektivní faktor, který zde zmíníme, je vzdělání a také zájmy autora. Prezident Hácha vystudoval vysokou školu, takže předpokládáme kvalitní jazykové schopnosti, které uplatní ve svých projevech. Kromě toho měl cit pro jazyk, zabýval se překladem knih, dokonce sám tvořil.⁴⁵ Předpokládáme tedy, že vzhledem ke vzdělání a dřívějšímu povolání⁴⁶, absolvoval mluvčí projevy různého typu, proto se lze domnívat, že komunikační schopnosti měl prezident na vysoké úrovni.

---

⁴³ ČECHOVÁ, Marie a kol., *Stylistika současné češtiny*, Praha 1997, s. 204.

⁴⁴ ČECHOVÁ, M., *Stylistika současné češtiny*, s. 59.

⁴⁵ Vydal vlastní sbírku básní v malém nákladu především pro rodinu a své blízké, i tak ale jeho poezie patří k poměrně zdařilým literárním počínům.

⁴⁶ Působil jako prezident Nejvyššího správního soudu.

Nicméně Hácha nebyl vždy hlavním autorem textu, respektive nebyl jediný, kdo se podílel na jejich výstavbě.⁴⁷ Takže otázka autorství, což je druhým subjektivním činitelem, je sporná.

Dalším, v pořadí třetím, subjektivním činitelem je věk a zdraví autora. Háchovi bylo v době prvního vánočního projevu šestašedesát let, měl se však připravovat na důchod. Mnohem důležitější je v tomto ohledu právě zdraví, o kterém jsme hovořili dříve.⁴⁸ Háchovo zdraví ovlivňuje povahu jeho projevů, o čemž budeme diskutovat později v této práci.

Čtvrtý faktor, který bychom zařadili mezi subjektivní slohotvorné činitele, je charakter mluvčího. Hácha byl poslušný, pokorný, citlivý k lidem a měl smysl pro zodpovědnost.⁴⁹ Rysy těchto vlastností se rovněž promítaly do jeho projevů.

Důležitým faktorem je také momentální psychické rozpoložení a fyzický stav, které konstituují jednotlivé projevy. Háchovy vánoční projevy budou pravděpodobně uvolněnější, oproti tomu pozdější projevy nejspíš uvolněně působit nebudou, protože Hácha byl pod velkým tlakem.

Všechny tyto faktory, objektivní a subjektivní, ovlivňují a utvářejí celkový charakter Háchova projevu.

---

⁴⁷ PASÁK, T., *Emil Hácha*, s. 258.

⁴⁸ Vizte poznámku č. 11.

⁴⁹ MACHÁLEK, V., *Prezident lidskosti*, s. 30–32.

2 Fonetika a fonologie

Na následujících řádcích popíšeme Háchovy projevy z pohledu foneticko-fonologické jazykové roviny. Budeme postupovat od segmentální roviny, následně upřeme pozornost na rovinu suprasegmentální. Poté poznatky shrneme.

Nyní se zaměříme na rovinu segmentální. Lze slyšet, že Hácha vyslovuje samohlásky spíše uzavřeně. Uzavřenost hlásek však nebyla vnímána jako nedostatek, nýbrž jako standard. Otevřená výslovnost vokálů je zanedbatelná.

Lze si všimnout změn ve vokalické délce ve slovech *aktivní* a *episoda*, ve kterých Hácha vyslovil „aktivní“ a „epizóda“. Ovšem toto nelze považovat za chybu, protože to bylo obvyklé.⁵⁰ V tomto směru se tedy Hácha pohyboval v standardní výslovnosti. Nicméně zde upozorníme ještě na výslovnost slova *zřejmé*, které se v tomto konkrétním případě nachází v projevu z května 1942. Hácha nevyslovil na konci slova *é*, nýbrž pouze *e*. Tuto výslovnost považujeme za nedostatek. Pravděpodobně byl způsoben momentálním psychickým rozpoložením po dramatických událostech a prezident příliš nebral zřetel na artikulaci.

Specifikum nalézáme v tvoření určitých hlásek. Zaznamenali jsme, že Hácha výrazně vyslovuje semiokluzivní hlásky *c* a *č* a některé konstriktivy, např. *s*, *š* a *ř*. To znamená, že mu něco bránilo ve správném způsobu tvoření těchto hlásek. Sykavky a polosykavky tak svým zvukem připomínají syčení hada.

Na některých fotografiích, kde je Hácha vyfocen z profilu nebo na kterých se lehce usmívá,⁵¹ je vidět, že měl nejspíš mírný předkus, s čímž souvisí specifický zvuk jeho *ř*, které zní, jako by Hácha vytvaroval rty do tvaru písmene *o* v kombinaci se zmíněným předkusem.⁵² Zda tento drobný nedostatek v prezidentově fyziologii zapříčinil také nesprávné tvoření sykavek, nejsme schopni určit, ale domníváme se, že tomu tak bylo.

---

⁵⁰ Za konzultaci ohledně výslovnosti hlásek děkujeme PhDr. Janě Vlčkové, PhD.

⁵¹ PASÁK, T., *Emil Hácha*, s. 25, s. 264.

⁵² Způsob tvoření, jež jsme popsali, jsme vyzkoušeli. Výsledkem bylo *ř* podobné tomu, jak ho tvořil Emil Hácha.

Dále se zaměříme na užití rázu. Vzhledem ke stáří nahrávek a značné přítomnosti šumu bylo složité přítomnost (či nepřítomnost) rázu detekovat. V jednom případě je však zřetelné, že ráz vynechal, a sice v projevu z roku 1942: „*Když nakonec naše země byly ohroženy Polskem...*“ V přísudku *byly ohroženy* lze onen nedostatek slyšet. Jinde jsme vynechání rázu nezaznamenali. Lokální vynechání rázu si vysvětlujeme nesoustředěností a zhoršeným psychickým a fyzickým zdravím, v důsledku čehož zřejmě nebylo v prezidentových silách koncentrovat se na kulturu mluveného projevu.

Nyní přesuneme pozornost k rovině suprasegmentální. Prostředek, který posluchač vnímá bezprostředně při prvním poslechu, je hlasitost.

Když porovnáme charakter prezidentových projevů, zjišťujeme, že kupříkladu při prvním vánočním projevu z roku 1938 mluvil nahlas v místech, kde povzbuzoval národ. Konkrétně uvedeme následující část: „*Ale jsou také světla v tomto našem národním soumraku*“. V tomto citátu slyšíme, že zvýrazněnou část pronesl výrazně hlasitěji oproti zbytku věty, který byl podstatně tišší.

Podobný jev zaznamenáváme také na jiných místech tohoto projevu. Hlasitěji pronáší opět povzbuzení národa, kde například mluví o tom, že „*kořeny českého národa zůstanou nevyvráceny*“. Pasáží, které by v posluchačích mohly vzbudit „pozitivní emoce“, ve kterých by Hácha výrazněji pracoval s hlasem, opravdu není mnoho. Příklady můžeme nalézt především ve zmíněném vánočním projevu, který celkově vyznívá pozitivně a dynamicky.

Porovnáme-li oba vánoční projevy, které jsme vybrali, zjistíme, že v tom druhém projevu z roku 1939 zdůrazňoval hlasitostí obsahově stejná sdělení jako v projevu předchozím. Zde je slyšet, že hlasitěji pronesl následující část: „*Vědomí bratrské sounáležitosti [...] ukládá naší žijící generaci neúprosnou povinnost k celku*.“ V obou těchto poselstvích tedy kladl svoji pozornost především na národ. Také rodinná, a tím tedy citová, složka je v tomto projevu výraznější nežli o předchozích Vánocích.

Hácha rovněž pracuje s hlasitostí v odlišných sděleních, než jsou ta zaměřená na emoční složku, o které jsme mluvili výše. Výrazný je v tomto ohledu březnový projev z roku 1939, kdy Hácha sděloval, že „*odevzdává osud českého národa a státu s plnou důvěrou do*

rukou vůdce německého národa“. Můžeme si všimnout, že Háchova řeč v tomto případě působí velmi naléhavě. Zdůrazňuje zde negativní informace, které ovšem byly záměrně podávány jako informace pozitivní, protože se Hácha snažil přesvědčit publikum svým názorem, že předání českého národa do rukou Německa je vývoj správným směrem. V tomto případě vstupuje do popředí persvazivní funkce.

Po poslechu všech vybraných projevů je tedy zřejmé, že prezident Hácha příliš nevyužíval tento prostředek k tomu, aby zdůrazňoval zásadní sdělení, a přidávání na hlasitosti se tak děje spíše náhodně bez ohledu na obsah slov. Všechny vybrané projevy obsahují ve větší či menší míře sdělení, která určitým způsobem povzbuzují národ, ale zdůrazněna byla pouze ve vánočních projevech, která se celkově více zaměřovala na emoční složku. V ostatních projevech byla podtrhávána především sdělení týkající se výzev ke klidu apod.

Dalším prostředkem je tempo. Budeme-li charakterizovat Háchovo mluvní tempo, zjistíme, že v průběhu jednotlivých projevů nedochází k výrazným změnám. Nicméně musíme podotknout, že projevy z počátku funkčního období působí celkově energičtěji než ostatní projevy, kterými se zde zabýváme. Vánoční poselství z roku 1938 je živější, dramatičtější a rychlejší nežli projev květnový z roku 1942 nebo projev listopadový z roku 1941, které jsou oba pomalé a Hácha v nich působí unaveně a odevzdaně. Vysvětlujeme si to především dějinnými událostmi, které měly výrazný vliv na Háchovo psychické zdraví, které bylo v tomto období již velmi křehké.

Mluvní výrazně pracuje s větovým přízvukem. Tento jev je možné pozorovat na různých místech vybraných projevů. Jako příklad jsme vybrali následující citát z listopadového projevu z roku 1941: „(...) *dal se svěsti výzvami uprchlých emigrantů, kteří již o tolik český národ připravili*“. V tomto případě kladl Hácha důraz na výrazy *emigrantů* a *tolik*, čímž chtěl zdůraznit nebo připomenout, kdo nese vinu na krocích, které nacisté podnikli proti těm, kteří jakýmkoliv způsobem operují proti Německu.

V následujícím citátu z května roku 1942 je rovněž položen důraz na část výpovědi, která hodnotí politické fungování Edvarda Beneše: „*Když pak Beneš tak žalostně politicky selhal*“. Zdůraznění adverbii *žalostně* a *politicky* ve spojení se slovesem *selhal* je ukázkou

slovní agrese vůči protějšku. Vyplývá z toho tedy, že Hácha používal větný přízvuk ve spojení s manipulativními prostředky, které si kladly za cíl vštípit lidem negativní obraz uprchlíků.

Dalším jevem suprasegmentální roviny je frázování. Hácha dělá časté pauzy v promluvových úsecích, ve většině případů to však nenarušuje souvislý tok řeči. Nicméně existují v jeho projevech místa, ve kterých jsou pauzy výrazné. Jako příklad uvedeme citát z projevu z května roku 1942. V první minutě slyšíme větu: „*Když nakonec naše země byly ohroženy Polskem...*“. Zaznamenali jsme, že po slově *nakonec* následuje pauza, která je v tomto místě redundantní. Nejsou zde totiž dva promluvové úseky, které by měly být odděleny pauzou. Také vzhledem k tomu, že začíná novou větou, nelze tvrdit, že by nestačil s dechem.

Ve stejném projevu zaznamenáváme ke konci třetí minuty další výraznou pauzu a slyšíme, že „*padá na hlavu jeho i těch, kteří mu pomáhají, kletba českých rodin*“. Zmíněná pauza nastala po zájmenu *jeho*. V tomto případě se jedná o prostředek dramaturgie.

S těmito pauzami se lze dále setkat také kupříkladu v Háchově vánočním projevu z roku 1938. Zhruba ke konci první minuty Hácha pronáší: „*Radostná nálada vánoční vypěstovaná staletou tradicí, nedovoluje nám zapomenout na smutek*“. Po zájmenu *nám* následuje poměrně dlouhá pauza, která nepůsobí zcela přirozeně a dochází kvůli ní k nepatrnému narušení toku promluvy.

Na závěr se zaměříme na jev, který je pro Hácha typický. V mnoha případech prezident klesá hlasem na koncích vět až příliš, čímž znemožňuje posluchači porozumět sdělované informaci. Jako příklad uvedeme úvodní část projevu z roku 1941, kde Hácha mluví o tom, že „*vložil osud českého národa do rukou Vůdce a říšského kancléře v ochranu Německé říše*“. Lze si všimnout, že slovo *říše* není takřka slyšet, a tudíž je nutné si domyslet, co Hácha ve skutečnosti sděloval.

Stejný problém jsme zaznamenali také jinde. Například v březnovém projevu z roku 1939, kde zhruba v první minutě není rozumět slovu *výhra* ve větě: „*Zda jsou dány všechny vnější a vnitřní záruky trvalosti naší tehdejší výhry*“. Hácha to nepronesl ani nahlas, ani

zřetelně, abychom byli schopni napsat, co přesně tam mělo být. Museli jsme nahlédnout do *Poledního listu*⁵³, abychom viděli projev v psané podobě, protože po poslechu bychom mohli chybně nahradit *výhru* za *víru*.

Z analýzy foneticko-fonologické roviny vyplývá, že Hácha tíhne k uzavřenosti hlásek. Některá výslovnostní specifika se pohybovala v normě, ojediněle zaznamenáváme nedostatky ve vokalické délce. Výslovnost konsonantů se až na nedostatky ve výslovnosti sykavek spíše přibližují normě. Tyto nedostatky byly dány fyzickými dispozicemi. Rovněž užíváním rázu nedodrží normu, v ojedinělých případech bylo zaznamenáno vynechání, což narušuje neutralitu.

Nelze tvrdit, že by Hácha pracoval s hlasitostí a s tempem za účelem zdůrazňování závažných sdělení. K tomuto využíval spíše větný přízvuk, kterým zdůrazňoval především pasáže vyobrazující nepřítele. Z dříve uvedených poznatků vyplývá, že mluvčímu dělala obtíže práce s dechem, tudíž pokládá pauzy na nevhodná místa nebo nestačí s dechem v závěrech vět.

---

⁵³ *Polední list*, Praha, 17. března 1939, r. 13, č. 76, s. 1.

3 Morfologie

V této kapitole popíšeme, jak vypadaly vybrané Háchovy projevy z pohledu morfologické jazykové roviny. Postupovat budeme hierarchicky všemi slovními druhy od substantiv až po interjekce. Budeme diskutovat o tom, zda se prezidentovy projevy pohybovaly v normě, nebo zda jsme našli nějaké morfologické zvláštnosti.

Co se týče celkové morfologické výstavby Háchových projevů, na jednu stranu jsou mírně archaizující, na druhou stranu se však setkáme s jevy, které sledované projevy modernizují. Pohybuje se ve spisovné normě a vybočuje z ní výjimečně. V morfologické stránce však nacházíme mnoho prostředků, které různými způsoby narušují neutralitu, avšak tato narušení jsou vnímána spíše pozitivně, neboť jimi mluvčí své projevy obohacuje. Na následujících řádcích si uvedeme konkrétní příklady, které toto dokazují.

V kategorii substantiv lze nalézt zvláštnost ve skloňování slova *národ*. V citátu z březnového projevu roku 1939 si všimněme následujícího: „*Národové, byť otrěseni, zůstanou nevyvráceni*“. Životná koncovka *-ové* se u neživotných podstatných jmen považovala za zastaralou (či básnickou) už ve 40. letech 20. století,⁵⁴ je tedy příznaková.

Nyní se zaměříme na kategorii adjektiv. V této kategorii Hácha využívá značné množství evaluativních adjektiv, což je jev, kterým se přibližuje jazyku totality, jak jsme uvedli dříve v této práci.

Podíváme-li se blíže na rané projevy mluvčího, zjišťujeme, že se v nich vyskytují především taková přídavná jména, která vzbuzují kladné emoce. Jsou to například tato slova: *radostná (nálada)*, *lepší a šťastnější (budoucnost)*, *krásná (legenda)*, *vřelejší (slovo)*, *citlivá (srdce)*. V této kategorii identifikujeme užití jediného deminutiva, a sice *maličký*, které je příznakové, nacházející se ve druhém vánočním poselství. Jeho užitím narušil Hácha neutralitu projevu. Mezi nimi jsou samozřejmě rovněž taková adjektiva, která mají negativní konotace, např. *bolestné (oběti)*, *týravá (doba)*.

---

⁵⁴ *Shoda v rodě, Naše řeč*, r. 32 (1948) [online], č. 2–3, s. 57–59 [citováno dne: 1. 5. 2021]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4069>

Postupně mizí z prezidentových projevů pozitivní hodnocení a do popředí se dostává hodnocení negativní. Obyvatelstvo tak z rozhlasů slyšelo slova jako *zrádnými, bezcitným, odporným, vražedným, zhoubné* aj. Tato změna jednoznačně souvisí s charakterem doby.

Nadužívání superlativ, kterým by se Hácha přiblížil jazyku totality, není obvyklé.⁵⁵ Vyskytují se sice v každém projevu, který zde posuzujeme, ale ne ve velkém množství. Frekvence jejich užití se pohybuje od jednoho do tří adjektiv v superlativním tvaru na projev, což se dle našeho názoru nedá klasifikovat jako nadužívání. Ve většině případů se jednalo o adjektiva, jež blíže specifikovala Německou říši, která ji vykreslovala v pozitivním slova smyslu, postavení českých zemí vůči ní nebo charakteristiku našich zemí, takže se pak setkáváme s výrazy jako *největší, nejmocnější, nejpožehnanější, nejklidnější, nejtvrďší, nejlepší*.

Nyní se blíže zaměříme na kategorii zájmen. V projevech mluvčího je patrné, že neuzívá zájmena osobní na místech, kde by jejich užití bylo vhodné. Proto pak můžeme slyšet, že často opakuje a jmenuje přímo Edvarda Beneše, místo toho, aby jej nahradil zájmenem *on*. Nejvýrazněji se tento jev objevuje v květnovém projevu z roku 1942 po atentátu na Heydricha. Cílem bylo vyobrazit nepřítele v negativním světle a toho šlo dosáhnout tak, že byl přímo jmenován. Jedná se tedy o prostředky persvaze.

V rámci kategorie zájmen si lze všimnout, je pro Hácha typické časté používání zájmena *my*. Lze tedy potvrdit poznatek z teoretické části, kdy jsme pojednali o rozdělení světa na „my“ a „oni“. Druhé zmíněné může souviset s určitým „kolektivem“, jehož cílem bylo dle našeho názoru vzbudit pocit sounáležitosti a bratrství, které Hácha často zmiňoval ve svých projevech.

V kategorii číslovek jsme nezaznamenali žádné zvláštnosti. Číslovky jsou užití v základních tvarech a v žádném případě se mluvčí nedopustil chyby.

Nyní se zaměříme na slovesa. V Háchových projevech se velmi často vyskytují slovesa v infinitivu končící na *-ti*. Užití těchto tvarů nebylo ničím neobvyklým, infinitivy na

---

⁵⁵ O tom jsme pojednali v kapitole Prvky totalitarismu v mluveném projevu.

-t a -ti existovaly vedle sebe, přesto začal být druhý zmíněný mírně na ústupu. To se projevilo rovněž v prezidentových projevech, kde je zřejmé, že v prvním vánočním projevu je tento tvar užíván velmi často, dokonce častěji než zakončení na -t, oproti tomu v květnovém projevu, který je o pouhé čtyři roky mladší, infinitivy s -ti v podstatě vymizely. Hácha jej použil pouze v jednom případě. Obě varianty jsou však správné a spisovné, nejedná se tedy o odchylku. V tomto ohledu byly projevy mluvčího modernizovány.

V kategorii sloves dále pojednáme o přechodnících. Povídáme-li se na ně blíže, zjišťujeme, že frekvence jejich užití je velmi nízká. Vyskytují se pouze v šesti případech, a sice čtyřikrát v březnovém projevu z roku 1939 (*jsa povinen, pozoruje, nedbajíce, jsouce naplněna*), jednou v listopadovém projevu z toho samého roku (*majíce*) a jednou v roce 1941 (*řídíce se*). V ostatních analyzovaných projevech jsme je nezaznamenali. I přesto dokazuje užití přechodníků Háchovu kultivovanost a jazykovou vytríbenost, protože přechodníkové konstrukce nebyly v mluvené řeči vyžadovány.⁵⁶

Zřídka se také setkáme s tvarem slovesa být *jest*. Nalezneme jej například ve vánočním projevu z r.1938: „*jest ale mezi námi všemi [...]*“, dále v následujícím vánočním projevu z roku 1939: „*Jest naší povinností [...]*“ a také v listopadovém projevu z roku 1941: „*Jest nejvyšší čas [...]*“. Vzhledem k tomu, že výskyt tohoto tvaru je nízký, považujeme jeho užití na příznakové. Projev díky tomu působí slavnostně, vznešeně.

Ve sledovaných projevech se velmi zřídka vyskytují slovesa v imperativu. Například v březnovém projevu z roku 1939 nenajdeme žádná, ve druhém vánočním poselství z roku 1938 jsou slovesa v rozkazovacím způsobu pouze v závěrečné modlitbě, ve které je použil ve tvaru druhé osoby jednotného čísla (za účelem oslovit boha). Nejvyšší kumulaci imperativů nalezneme v prvním vánočním projevu z roku 1938. V tomto případě jsou slovesa v první osobě množného čísla, Hácha tedy do toho zahrnuje také sebe a cílem je dát obyvatelům najevo, že jsou všichni součástí společenství.

---

⁵⁶ WEINGART, Miloš, *Český jazyk v přítomnosti: úvahy a podněty z jazykové terapie a kultury*, Praha 1934, s. 19.

Vzácností ohledně tvarů sloves je nepochybně užití kondicionálu minulého, který se objevil pouze jednou, a sice zhruba v polovině květnového projevu: „*Nebyl by se vynořil*“. Bohužel jsme v dobových mluvnicích nenalezli, zdali bylo jeho užívání v době Háchy běžné nebo již bylo archaizující, protože jsou v příručkách oba kondicionály vysvětlovány na stejné úrovni. Dle našeho názoru byl kondicionál minulý stále v povědomí, ale vzhledem k tomu, že se v těchto projevech vyskytl jen v jednom případě, usuzujeme, že byl již mírně na ústupu.

Vysokou frekvenci mají modální slovesa, která se vyskytují ve všech projevech. Většinou se jedná o slovesa *muset* a *moci*. Podobně jako u imperativu, i zde jsou také slovesa užitá v první osobě plurálu. Hácha se tímto prostředkem snažil podněcovat pocit, že všichni patří do jednoho společenství. Zároveň však tato modální slovesa plní funkce direktivní a apelativní, neboť jimi většinou k něčemu vybízí nebo vyzývá, kupř. v projevu z roku 1941: „*Musíme si neustále uvědomovat [...]*“. Nebo v listopadu 1939 Hácha říká, že „*nesmíme nikdy zapomínati*“ nebo že „*musíme umět oceniti*“.

Intenzifikace sdělení dosahuje mluvčí opakovaným užitím konkrétního slovesa v rozmezí jednoho větného celku: „*Nestačila-li, jak se bohužel ukázalo, velmi naléhavá lidská domluva, nestačily-li věcné důvody [...]*“.

Adverbia plní ve vybraných projevech především funkci persvazivní. O konkrétním příkladu jsme pojednali již v kapitole o fonetice a fonologii. Uvedeme si tedy další příklady. Zaměříme se na listopadový projev z roku 1941, ve kterém mluvčí užívá adverbia *bezpodmínečně* ve spojení se „*zanecháním minulých představ*“. V tomto případě se jedná o prostředek manipulace, díky kterému se snaží Hácha přesvědčit publikum o tom, že mají v každém případě podporovat Říši. Obdobně je na jiném místě v tomto projevu užitio adverbii *nerušeně* a *šťastně*, která v podstatě navazují na předešlé tvrzení, respektive z něho vyplývají, že při plné podpoře Německa budou lidé žít právě tímto způsobem.

V projevu z května 1942 nalézáme další adverbia, která jsou manipulativní a zároveň hodnotící, neboť jimi Hácha charakterizuje odchod Beneše z české vlády: „*Když pan Beneš tak žalostně politicky selhal...*“. Oba výrazy jsou v tomto případě příznakové a Hácha jimi

narušuje neutralitu. Tímto vyjádřením se dále snaží vnucovat myšlenku, že Edvard Beneš je nepřítel českého národa.

V kategoriích předložek a spojek jsme nezaznamenali žádný prostředek, který by se významně podílel na výstavbě textu. Z hlediska těchto kategorií jsou projevy neutrální.

Výraznější jsou ve sledovaných projevech částice. Ve vánočním projevu z roku 1938 zaznamenáváme ve dvou případech užití preferenční částice *necht'*. V prvním případě zastává tato částice apelativní funkci: „*Necht' láska naše platí především jim*“. Ve druhém případě je její užití zvláštní: „*Necht' kudy jdeme, zanecháváme po sobě stopy*“. Nezdá se, že by na tomto místě Hácha vyjadřoval kupříkladu přání nebo k něčemu vyzýval, proto se domníváme, že na toto místo částice nepatří. Z toho vyplývá, že její užití je příznakové. S touto částicí se dále setkáváme ještě ve vánočním projevu z roku 1939: „*Necht' spínají se naše ruce k modlitbě*“. Také v tomto případě plní funkci apelativní.

V projevu z května roku 1942 se vyskytuje částice *zcela* v následujícím spojení: „*Jeho ctižádost (E. Beneše, pozn.) učinila jej totiž zcela bezcitným k českému národu*“. Užitím této částice nedává mluvčí posluchači možnost, aby si na postavu bývalého prezidenta udělal vlastní názor. Tím vnucuje myšlenku, že v E. Benešovi nezůstala žádná lidskost a zastává lhostejné stanovisko vůči českému národu.

V projevu z listopadu 1939 jsme zaznamenali výskyt částice *bohužel* ve spojení: „*[...] dalo se, bohužel, strhnouti neodpovědnými skupinkami lidí [...]*“. Mluvčí jejím užitím vyjádřil lítost, tudíž bylo do sdělení vneseno hodnocení. Stejnou funkci plní také částice *bohužel* v projevu z roku 1941: „*[...] jak se bohužel ukázalo [...]*“.

Nyní se zaměříme na problematiku osoby. Druhou osobu plurálu používal zřídka, výrazněji je užívána v projevu z listopadu roku 1939. V tomto případě dochází k narušení vazby mluvčí–adresát, projev pak nepůsobí „důvěrně“. V posluchačích může tento jev vyvolat pocit, že se sdělení vztahuje pouze na ně, což je vychýlení od celkového charakteru zbylých analyzovaných projevů, protože nejčastěji je užitá první osoba plurálu. Poté projev celkově působí káravě, což je vzhledem k době vzniku účelné, neboť v té době docházelo k častým demonstracím proti okupaci a následným nacistickým represím.

Třetí osoba, ať už v singuláru nebo plurálu, plní ve sledovaných projevech specifickou funkci. V místech, kde Hácha používá tuto osobu, dochází k dojmu, jako by na dotčené pohlížel shora. Ve většině případů se totiž jedná o uprchlíky nebo Edvarda Beneše, které německá propaganda považovala za „škůdce“. Mluvčí se tak snažil lidem vštípit myšlenku, že za tím stojí Edvard Beneš.

Z pohledu morfologie se Háchovy projevy nevychýlily od spisovné normy. V projevech se vyskytují příznakové výrazy, kterými prezident svoji řeč obohatil a nepatrně jimi narušil neutralitu projevů, avšak tuto změnu vnímáme jako pozitivní.

4 Lexikologie

V této kapitole se souhrnně zaměříme na slovní zásobu prezidentových projevů. Budeme zkoumat, jaké výrazové prostředky jsou pro něj typické a s jakou intenzitou je využíval. Blíže se podíváme na to, jakým způsobem byla jeho slovní zásoba ovlivněna transformací jazyka, o níž jsme diskutovali v teoretické části a která byla charakteristická pro dobu totalitních režimů, a zda se jazyku totality Hácha přibližoval. Postupovat budeme od obecného výkladu Háchovy slovní zásoby, poté pojednáme o konkrétních příkladech.

Slovní zásoba Emila Háchy je velmi rozmanitá. Ve svých projevech využíval mluvčí značné množství obrazných konstrukcí nebo také slova uměle vytvořená. Jazyková neutralita je tedy v tomto ohledu často narušována. Ve sledovaných projevech nenalézáme žádné případy nespisovného jazyka, slangové či argotové výrazy.

Nyní se zaměříme na vrstvu slovní zásoby zahrnující archaismy a neologismy.

V této kategorii identifikujeme případy substantiv, která působí archaicky. V následujícím citátu z vánočního projevu z roku 1938 použil mluvčí synonymní výrazy pro určité trápení: „*Dnešní večer dává nám [...] na chvíli zapomenouti všech trudů a svízeli*“. Použitím těchto výrazů dodal Hácha svým projevům dojem estetičnosti.

S neologismy se ve sledovaných projevech setkáme zřídka, avšak je důležité o nich pojednat. V květnovém projevu z roku 1942 byly použity výrazy *židovsko-demokratického kapitalismu* a *lži-president*. Oba příklady jsou příznakové a jedná se ukázkou slovního napadení a negativního vykreslení nepřítele, které měly za cíl vštípit lidem do podvědomí, že za atentát je zodpovědný právě Edvard Beneš.

Výrazným tématem lexikologické roviny jsou obrazné konstrukce, které jsme zmiňovali výše, ačkoliv nejsou pro řečnický styl příliš typické, avšak sdílejí tuto vlastnost se stylem uměleckým.⁵⁷ Díky prostředkům, které rozebereme v následujících odstavcích,

---

⁵⁷ Jiří Kraus (2017): ŘEČNICKÝ STYL. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: https://www.czechency.org/slovník/ŘEČNICKÝ_STYL (poslední přístup: 27. 6. 2022)

vsunul ve svých projevech prezident do popředí funkci esteticky sdělnou, přestože funkce esteticky sdělná je v ostatních případech upozaděna a není primární funkcí prezidentových projevů.

V teoretické části této práce jsme pojednali o tom, že pro totalitarismus byly typické tzv. lživé eufemismy. Nelze říci, že by výskyt tohoto prostředku byl v těchto vybraných projevech četnější, přesto se lze s určitým počtem vyjádření, která spadají do kategorie eufemismů, setkat a lze tvrdit, že se díky nim Hácha přibližoval jazyku totality.

Emil Hácha opakovaně vyjadřoval odlišnými eufemismy okupaci českých zemí ve třech různých projevech. Poprvé jej použil již v březnu 1939, kdy prohlásil: „*Odevzdávám osud českého národa a státu s plnou důvěrou do rukou Vůdce německého národa*“. Zde upozorníme, že tato formulace nepochází z Háchova pera, byla totiž použita dříve v dokumentu, který byl Hácha nucen podepsat v předvečer okupace v Berlíně.⁵⁸

Podruhé byla tato nešťastná událost, která se nesmazatelně podepsala na psychice českého obyvatelstva, popsána z nepatrně odlišného úhlu pohledu, protože z prezidentových slov to vyznívá tak, jako by byl říšský kancléř k okupaci českých zemí donucen. Hácha s menšími obměnami použil tatáž slova jako ve svém předchozím projevu, zároveň k nim však přidal ještě formulaci, že „*Hitler přejímá český národ v ochranu Německé říše*“. Zároveň se rovněž jedná o metaforu. Z prezidentova pohledu se tedy okupace jeví jako jakési břemeno, které na svá bedra převzal říšský kancléř. Fráze pochází z projevu v roce 1941. V posledním případě vnímáme zjemnění výroku částečně, neboť k prezidentovým slovům byla připojena velmi nelichotivá slova vyobrazující ty, kteří odešli do zahraničí, jako zrádce a Hácha se tedy „*rozhodl dát naše země zrádnými spojenci opuštěné pod ochranu Velkoněmecké říše*“. Tato slova pronesl v roce 1942.

Ve zmíněných projevech, především v těch z let 1941 a 1942, lze nalézt také další výroky, které řadíme mezi eufemismy. Z věty „*tomu nebyl zkřiven jediný vlas na hlavě*“ vyvozujeme, že Hácha chválí pracující obyvatele a zároveň varuje ty z nich, kteří by se pokusili vychýlit z normy. Prezident tím říká, že takovým jedincům by hrozilo potrestání,

---

⁵⁸ MACHÁLEK, V., *Prezident lidskosti*, s. 264

tedy že by jim „mohl být zkřiven vlas na hlavě“. Poslední ukázkou eufemismu, který zde zmíníme, je „výstavba nového řádu“, jenž předpokládá, že bude evropský kontinent sjednocen pod nadvládou Německé říše.

Opakem jsou dysfemismy, které se vyskytují zřídka. Ten nejzávažnější, jenž stojí za zmínku, se nachází na samém konci květnového projevu z roku 1942, kde prezident nabádá české obyvatelstvo k „vyhubení zrádců Říše“. Sloveso „vyhubit“ je expresivní a Hácha jeho prostřednictvím dehonestuje ty, kteří opustili Československo, a klade je na stejnou úroveň jako škůdce. Všimněme si, jaký posun byl učiněn ve vyobrazování uprchlíků. V prvním vánočním projevu, který byl relativně svobodný a nenesl se v duchu okupace, je na uprchlíky vzpomínáno s úctou a láskou, o čtyři roky později je již bylo třeba „vyhubit“. Tento proces je jedním z mnoha důkazů, jakou moc udržovali Němci nad protektorátním prezidentem a jakou roli hrála v politických řečech nacistická propaganda.

Hácha uvedl své dva vánoční projevy následujícími obraznými pojmenováními: „(...) *chtěl bych [...] říci vám několik slov poprvé z místa, na něž mě postavila úředně projevena vůle národa a poznání vlastní povinnosti*“, dále to Hácha rozvinul takto: „*Radostná nálada vánoční nedovoluje nám zapomenout na smutek...*“. O rok později mu „*štědrý večer vkládá do úst několik prostých slov*“. V obou případech se jedná o ukázkou personifikace.

Tímto prostředkem je druhý vánoční projev také ukončen: „*Tyto dny, kdy zasedá s námi ke stolu láska, nechť spínají se naše ruce k modlitbě, kterou se modlívalo srdce jednoho z našich národních kněží*“. Kromě citu pro jazyk se v této pasáži také dostává do popředí Háchova zbožnost. Na samém konci je pronesena modlitba, která je připisována buď Václavu Beneši Třebízskému⁵⁹ nebo také Eduardu Šittlerovi.⁶⁰ Nicméně první vysvětlení se jeví pravděpodobnější, neboť pochází od Víta Machálka, který se životem Emila Háchy zabývá většinu svého života.

---

⁵⁹ MACHÁLEK, Vít, *Vánoční poselství opomíjeného prezidenta Emila Háchy* [online] Katolický deník, 2011/52 Vánoční dvojčísli, Praha 2001, [citováno dne: 12. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.katyd.cz/clanky/vanocni-poselstvi-opomijeneho-prezidenta-emila-hachy.html>

⁶⁰ KOLOC, Tomáš, *Prezidenti, jak je neznáme III. – Emil Hácha: Prezident-advokát vlasti, jemuž bylo nespravedlivě zapláceno* [online] Kulturní noviny 2018/45, Brno 2018, [citováno dne 14. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.kulturni-noviny.cz/permalink/23631>

U vánočních posláních ještě setrváme a uvedeme příklad metafory. „*Po velké vichřici, jež námi tolik otřásla, stojíme nadále pohromadě a pracujeme*“. Máme dvě vysvětlení, co Hácha *velkou vichřicí* míní. Buď se může jednat o událost předchozích hodin, kdy byl vyhlášen protektorát, nebo by to rovněž mohl být odkaz na Mnichovskou dohodu.

Kromě výše zmíněného lze také identifikovat epiteton neboli básnický přívlastek. „*Štědrý večer, tento tajemný svátek, večer divoplodné noci*“. Mluvčí není autorem tohoto poetického atributu, je jím Karel Jaromír Erben. *Tajemný svátek a divoplodná noc* byly vzaty z druhého a pátého zpěvu básně *Štědrý večer* z Erbenovy sbírky *Kytice*.⁶¹

V projevech je také uplatněna gradace.⁶² „*Český národ stál tu opuštěn, Anglii a sovětským Ruskem zrazen*“. Výrok nalezneme v květnovém projevu. Stupňování intenzity výrazů chápeme na rovině *opuštěn-zrazen*. Touto částí projevu navážeme na metonymická vyjádření, která jsou zde zastoupena v podobě Anglie a sovětského Ruska. V tomto případě byla část nahrazena celkem. S opačným jevem, tedy kdy je celek nahrazen částí celku, jsme se nesetkali.⁶³

Dále se ve sledovaných projevech setkáme s ironií. V projevu z května 1942 Hácha použil následující formulaci: „*Pro mne a pro všechny myslicí Čechy*“. Jako ironické se nám jeví zvláště atribut proto, že jím prezident slovně napadá ty, kteří dle jeho názoru nemyslí, a vysmívá se jim.

Lokálně jsou projevy protkány různými kontrasty, pravděpodobně za účelem zjemnění sdělení nebo jakéhosi uklidnění, také se snaží do událostí spojených se vznikem projevů vnést pozitivní emoce. Naši pozornost upoutá výrok v projevu z listopadu 1941: „*Jsou také světla v tomto našem národním soumraku*“. Jako kontrast v tomto případě vnímáme spojení *světla a soumrak*. Podobně znějící je i část prvního vánočního projevu, kdy prezident pronáší následující slova: „*Na sklonku roku plného nepokoje a bolestných obětí chtěl bych o svátcích míru...*“. Zde nalezneme kontrastní vyjádření v podobě spojení slov *bolestná oběť-svátky míru* v jedné větě.

---

⁶¹ ERBEN, Karel Jaromír, *Kytice*, Praha 1951, s. 56–62.

⁶² Gradací, avšak z jiného hlediska, jsme se zabývali již ve fonetice a v syntaxi.

⁶³ PETERKA, Josef, *Teorie literatury pro učitele*, Jiloviště 2007, s. 155.

Obrazná pojmenování se tedy významně podílejí na výstavbě Háchových projevů. Díky nim jsou projevy rozmanité, atraktivní a nepůsobí ploše, nýbrž dynamicky, také prostřednictvím těchto výrazových prostředků působí poetičtěji.

Ve vybraných projevech se často vyskytují tzv. nepřeložitelná slova, o kterých jsme se zmiňovali v teoretické části. V těchto případech jsou ovšem výrazy psány česky pravděpodobně z toho důvodu, aby byly srozumitelné.

Rádi bychom poukázali na fakt, že ačkoliv byly projevy nástrojem propagandy, často se setkáme s vyzdvihováním Německa, k přímému jmenování Adolfa Hitlera dochází velmi zřídka. S jeho jménem se setkáme celkem dvakrát a pouze v březnovém projevu z roku 1939: „[...] odhodlal jsem se [...] vyžádati si slyšení u říšského kancléře Adolfa Hitlera“ a později v tomto projevu: „Německo se stalo úsilím Adolfa Hitlera“. Oproti tomu Edvard Beneš, jako nepřítel, byl jmenován s daleko vyšší intenzitou než říšský kancléř.

V kategorii adjektiv jsme zaznamenali výskyt deminutiva. Ve vánočním projevu z roku 1939 označil mluvčí děti jako *maličké*. Vzhledem k povaze projevu, který je celkově zaměřen na rodinu, není užitím tohoto tvaru narušena neutralita a jeví se jako žádoucí.

5 Syntax

V poslední kapitole se budeme zabývat syntaktickou výstavbou vybraných Háčových projevů. Postupovat budeme od větných členů, poté se zaměříme na skladební dvojice a následně pohovoříme o souvětích.

V projevech je postupováno lineárně, není u Háchy zvykem, aby se ve svých projevech vracel k myšlenkám, které vyřkl dříve, maximálně odkazuje k událostem, jež se odehrály v minulosti v reálném čase. Nikdy je však přímo nejmenuje, tedy na základě svých konstrukcí předpokládá poučenost publika.

Hácha používá značné množství různých rozvíjejících větných členů, především atributů, kvůli kterým se souvětí stávají příliš dlouhými, a proto rovněž nepřehlednými. V jeho mluvě také není z tohoto hlediska jednoduché určit, na kterých místech jedna věta končí a druhá začíná.⁶⁴

Také je pro mluvčího typická parenteze, kterou většinou vnáší do výpovědi hodnocení. Například v projevu z roku 1941 se vyskytuje následující: „*Nestačila-li, jak se bohužel ukázalo, velmi naléhavá lidská domluva [...]*“. Dále v projevu z března 1939: „*V průběhu celého tisíciletí našeho národního života bylo soužití s Němci, at' v té či oné formě, základním prvkem našeho [...] vývoje*“. Nebo kupříkladu ve vánočním projevu z roku 1938: „*V těžkých dobách, jež prožíváme, ožívá u nás, jako tomu bylo v našich dějinách vždycky v době těžkých zkoušek, tradice svatováclavská*“. V prvním případě je mluvčím do celé výpovědi vnesena evaluace⁶⁵, ve druhém případě si klademe otázku, proč tuto vsuvku Hácha do sdělení vložil. Jeví se jako redundantní a nijak nekonkretizuje, o jakou formu se jedná. Podobně se jeví i poslední příklad, kterým dává najevo míru nejistoty a zároveň se zde upíná na symbol v podobě patrona českých zemí.

Nyní se zaměříme na konkrétní příklady zvláštností v kategorii větných členů. Charakteristickým rysem je postponovaný atribut kongruentní, ačkoliv pro češtinu je typický

---

⁶⁴ Lépe to lze rozpoznat z pohledu zvukového, především na základě větné intonace, o které jsme pojednali dříve.

⁶⁵ Vizte Morfologii.

anteponovaný.⁶⁶ Tento jev je nejčastěji užíván ve vánočních projevech: „*hnutí citového; krásnějšího výroku básnického; generace přicházející; radostná nálada vánoční; kořeny jejich; vytrvalé práci nové; zvláštní utrpení osobní*“. Nelze však tvrdit, že tuto inverzi nevyužil také v ostatních projevech, ovšem její četnost není tak markantní. Nalezneme ji například v listopadovém projevu z roku 1939: „*v mimořádné době válečné; bojující národ německý; hospodářský život náš*“. A o dva roky později v témže měsíci obhajoval rozhodnutí z 15. března: „*místo klidné a pokojné*“. V roce 1942 zase nazval atentát na Heydricha jako „*odporný útok vražedný*“. Touto změnou v pořadí slov působí projevy vznešeněji, poetičtěji. Hácha jimi do popředí staví funkci esteticky sdělnou. Tuto strategii pravděpodobně volil proto, že oplýval citem pro jazyk.

Tím se dostáváme k otázce slovosledu. Hácha směřuje spíš k užívání slovosledu neutrálního, ale na mnoha místech se setkáme se specifickým uspořádáním slov ve větě. Jak je nastíněno výše, jedná se především o rozvíjející větné členy. Například v prvním vánočním projevu uspořádal mluvčí následující větu takto: „*...chtěl bych o svátcích míru a radosti říci vám několik slov...*“. Zde upozorníme na postavení předmětu *vám*, který by bylo možné umístit buď před *o svátcích*, nebo před *říci*.⁶⁷ V tomto případě jednal pravděpodobně na základě citového pohnutí, neboť postavením onoho zájmena na toto místo a zároveň prací s hlasovými pauzami⁶⁸ kladl na jmenovanou pasáž důraz.

Dále například v březnovém projevu nalezneme následující: „*Tento svůj slib říšský kancléř splnil dnes vydáním výnosu [...]*“. Slovosled je zde subjektivní, protože za nejdůležitější informaci ve sdělení považoval mluvčí *slib*, a proto ho situoval na počátek věty před subjekt.

Dalším důležitým rysem mluvených projevů je oslovení. Převládá vazba *drazí spoluobčané*, která byla užita v projevu o Vánocích 1938 a v listopadu 1939. O Vánocích 1939 použil rovněž *drazí občané*, avšak připojil k němu ještě postponovaný atribut *českých*

---

⁶⁶ *Mluvnice češtiny 3: Skladba*, Praha 1987, s. 161.

⁶⁷ Nicméně konkrétně v tomto případě pracoval Hácha dobře s pauzami, neboť jimi oddělil *o svátcích míru a radosti*, tudíž nedochází k narušení struktury věty, tím pádem umístění zmíněného zájmena nepůsobí příliš nepřírozně.

⁶⁸ Vizte předchozí poznámku.

zemí. K tomuto oslovení ještě náleží apozice v podobě *bratři a sestry*. Volbou těchto slov dává mluvčí hned na úvod najevo, že si váží obyvatel země. V březnovém projevu z roku 1939 se setkáme s oslovením *Lidé Čech*⁶⁹. V případě projevů z roku 1941 a z května 1942 se setkáme pouze se strohým oslovením *občané*. Vývoj, který vyvrcholil jednoduchým oslovením, si vysvětlujeme tak, že mluvčí neměl potřebu uvádět své projevy komplikovanými oslovenými, neboť důležitější byl obsah samotného projevu.

Jak bylo řečeno dříve, typické je pro mluvený projev oslovovat posluchače nejen na začátku, ale také v průběhu projevu. Což se ovšem v případě Emila Háchy vyskytuje zřídka. S oslovením občanů na jiných místech než v úvodu se setkáme například v listopadovém projevu z roku 1941, kde explicitně říká, že se „*obracím na vás, občané a občanky*“. O několik okamžiků dále se opět setkáme s oslovením „*občané, neposlouchejte vůbec štvaných řečí emigrantů*“. A ještě jednou a naposledy se toto oslovení nachází na samém konci. Ve dvou posledních zmíněných osloveních použil souhrnně oslovení *občané*, aniž by odlišil pohlaví, jako to učinil předtím. V průběhu ostatních diskutovaných projevů pozorujeme ještě oslovení *drazí spoluobčané*, jež se nachází ke konci vánočního poselství z roku 1938, ve kterém Hácha nabádá k tomu, aby se lidé řídili svatováclavskou tradicí.

K myšlence, že se v některých oblastech řadí Háchovy projevy k archaizující podobě, nás vede užití tzv. genitivu záporového, který lze nalézt v Háchově listopadovém projevu z roku 1939, kde říká: „*Padly by další oběti, které pro věc českého národa nemají smyslu*“. Otázkou zůstává, do jaké míry byl genitiv záporový v době Emila Háchy jevem ustupujícím⁷⁰ nebo jevem takovým, který se měl udržovat do takové míry, aby nebyl překážkou.⁷¹ Vzhledem k tomu, že jsme ho v žádném dalším posuzovaném projevu

---

⁶⁹ V tomto případě si nemůžeme být zcela jisti, jak oslovení konkrétně zní, neboť z důvodu šumu v nahrávce je oslovení špatně slyšet. Také by se mohlo jednat o oslovení *lidé Česka*. Toto oslovení nejsme také schopni ověřit ani na základě vzhledu do novin, protože v novinách (*Polední list*, r. 13, č. 76) je projev otištěn až od samotného textu, který začíná slovy „Před dvaceti lety...“. Z tohoto oslovení také vyplývá, že opomenul obyvatele jiných částí země.

⁷⁰ *Genitiv záporový*, *Naše řeč*, r. 21 (1937) [online], č. 2–3, s. 78–79 [citováno dne: 1. 5. 2021]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3154>

⁷¹ TRÁVNÍČEK, František, *Záporový genitiv v češtině*, *Slovo a slovesnost*, r. 4 (1938), č. 3, s. 129–138 [citováno dne 10. 6. 2022]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=255>

nezaznamenali, přikláníme se k názoru, že z mluvené řeči začal ustupovat. Proto bychom ho v tomto ojedinělém případě označili za příznakový.

Dále jsme na syntaktické rovině zaznamenali nepatrnou míru evidenciálnosti. V projevu z května 1942 se dozvídáme, že „*za odporným útokem vražedným [...] zřetelně se rýsuje [...] pan Beneš*“. Ani v tomto případě nedává mluvčí dostatek prostoru pro vytvoření vlastního názoru, doslova viní z útoku konkrétního člověka, je si tím jistý, avšak nemá své tvrzení podložené důkazy.

Dalším výraznějším prvkem, ačkoliv se objevil pouze v jediném případě, je užití dvojité negace neboli litotes. V prvním vánočním projevu Hácha prohlásil, že „*si nemohou neuvědomiti, že jejich životní dílo nebylo by ničím*“. V mluvených projevech by se nemělo užívat dvojitého záporu, neboť se tím zvyšuje na posluchače kognitivní zátěž. V tomto případě jej považujeme za příznakové.

Dále se lze setkat s kumulací výrazů. V projevu z května 1942 Hácha říká, že „*ti, co neuposlechnou, ti, co nebudou dbát, ti budou potrestáni*“. Opakování výrazů se vyskytuje také na jiných místech jiných projevů. Například v listopadovém projevu z roku 1941: „*Nestačila-li, jak se bohužel ukázalo, velmi naléhavá lidská domluva, nestačily-li věcné důvody [...]*“. Opakováním výrazů docílil mluvčí gradace, projevy pak zní naléhavěji.

Během analýzy jsme zjistili, že mluvčí příliš nekondenzoval informace. Je pro něj typické, že spíše vytvořil vedlejší větu, než aby ji přetransformoval do větného členu, čímž by si mohl také ulevit například v oblasti práce s dechem. Ojedinělý případ kondenzace pozorujeme například ve vánočním projevu z roku 1938 krátce před přechodem do slovenštiny: „*Toto vědomí je jim odměnou za práci vykonanou...*“. V tomto případě Hácha „urychlil“ své sdělení místo toho, aby atribut vyjádřil vedlejší větou.

S tím souvisí celkový charakter souvětí, která ve valné většině případů obsahují dlouhá hypotaktická souvětí obohacená o vysoké množství rozvíjejících členů, především atributů, jak jsme pojednali výše. Tato dlouhá souvětí jsou náročná na poslech a kladou vysoké nároky na posluchačovu pozornost, na druhou stranu však dokazují, že mluvčí své projevy detailně promýšlel a připravoval, proto v nich také nenajdeme odchylky od větné skladby.

Limity výzkumu

Zásadním limitem ve výzkumu je obsáhlost výzkumného vzorku, který činil šest vybraných projevů, z nichž pouze jeden byl pronesen v relativní svobodě. Zároveň nebyly projevy vybrány natolik pečlivě, aby bylo možno dosáhnout kvalitnějších výsledků bádání, neboť tři sledované projevy pocházejí z jednoho roku, s čímž souvisí fakt, že první vybraný projev a poslední vybraný projev od sebe dělí pouhé čtyři roky, ačkoliv Emil Hácha byl prezidentem až do roku 1945. Z toho vyplývá, že zbylé tři roky jeho funkčního období zůstaly v této práci nepovšimnuty, a tak bylo možné zaznamenat jen nepatrné změny.

S volbou výzkumného vzorku souvisí rozsah práce. V rovině bakalářské práce nebylo možné obsáhnout všechny výrazové prostředky, které ve svých projevech Emil Hácha používal. Vyšší vypovídající hodnotu by měla analýza menšího výzkumného vzorku, a tak by mohly být jazykové roviny obsáhlejší.

Závěr

Cílem práce bylo zanalyzovat a porovnat šest vybraných projevů protektorátního prezidenta Emila Háchy z pohledu foneticko-fonologické, morfologické, lexikální a syntaktické jazykové roviny. Dále jsme si kladli za cíl zjistit, do jaké míry se Hácha pohyboval ve spisovném jazyce, případně jakými způsoby narušoval jazykovou neutralitu.

V teoretické části jsme nejprve ukotvili jednotlivé projevy v historickém kontextu. Následně jsme charakterizovali mluvený projev a zaměřili jsme se také na specifické jevy ohledně jazyka totality, u kterých jsme předpokládali, že se v prezidentových projevech objeví.

V úvodu praktické části jsme sledované projevy zařadili k funkčnímu stylu a charakterizovali jsme objektivní a slohotvorné činitele, které jednotlivé projevy ovlivňovaly. Následně jsme se pokusili o jazykovou analýzu z pohledu výše uvedených jazykových rovin. Během výzkumu se ukázalo, že o jazykových dovednostech Emila Háchy nelze pochybovat. Tento faktor je úzce spjat se vzděláním a zálibami mluvčího.

Z analýzy foneticko-fonologické roviny vyplývá, že tíhl k uzavřenosti hlásek. Některá výslovnostní specifika se pohybovala v normě, ojediněle jsme zaznamenali nedostatky ve vokalické délce. Výslovnost konsonantů se až na nedostatky ve výslovnosti sykavek spíše přibližovala normě. Tyto nedostatky byly dány fyzickými dispozicemi. Rovněž užíváním rázu nedodržel Hácha normu, v ojedinělých případech bylo zaznamenáno vynechání rázu, především v důsledku nedostatečné práce s dechem.

Nelze tvrdit, že by Hácha pracoval s hlasitostí a s tempem za účelem zdůrazňování závažných sdělení. K tomuto využíval spíše větný přízvuk, kterým zdůrazňoval především pasáže vyobrazující nepřítele. Z dříve uvedených poznatků vyplývá, že mluvčímu dělala obtíže práce s dechem, tudíž pokládá pauzy na nevhodná místa nebo nestačí s dechem v závěrech vět. Některé jiné pauzy však plnily ten účel, že jimi Hácha dodal svým projevům dramatickost.

Na rovině morfologické jsme zaznamenali výskyt příznakové koncovky *-ové*. Dále jsme zjistili, že Hácha pracoval s pozitivně laděnými adjektivy, která zjemňovala jeho projevy především v raných projevech, což ovšem neznamená, že by se zcela vyhnul používání adjektiv, které mají negativní konotace. Výskyt takových adjektiv jsme zaznamenali především v pozdějších projevech, což bylo podníceno historickými událostmi, které projevy doprovázely.

Na této rovině jsme dále zjistili, že se v rozmezí čtyř let začal vytrácet z prezidentových projevů infinitiv zakončený na *-ti*, Hácha tedy svůj idiolekt modernizoval, protože v posledním sledovaném projevu se tento infinitiv téměř nevyskytuje.

Nemůžeme potvrdit, že by se v prezidentových projevech uplatňovalo nadužívání superlativ, které bylo typické pro totalitarismus, v tomto ohledu tedy zůstaly jeho projevy neovlivněny. Nicméně mluvčí užíval adjektiva v superlativu především v těch případech, ve kterých charakterizoval Německou říši nebo postavení českých zemí vůči ní.

Vybrané Háchovy projevy jsou z pohledu morfologické roviny obohaceny užíváním přechodníků, ačkoliv nejsou příliš časté, a také užíváním tvarů slovesa být *jest* a v jediném případě jsme zaznamenali užití kondicionálu minulého.

Dále jsme zjistili, že persvazivní funkci naplňovaly na rovině morfologické především příslovce, která většinou útočila na bývalého prezidenta Beneše.

Lexikologická rovina je velmi bohatá. Zjistili jsme, že Hácha používal rozmanitý jazyk a vytvářel jedinečné obrazné konstrukce, a proto se setkáváme v jeho projevech s metaforami, personifikacemi, přirovnáními, aluzí nebo kontrasty či ironií. Časté je užívání eufemismů, čímž se přibližuje jazyku totality, takže tím lze potvrdit poznatek z teoretické části.

Hácha v této rovině dále využívá slova zastarávající, ale také nově utvořená, čímž dochází k tomu, že jeho projevy jsou na jednu stranu archaizující, ale zároveň dochází k aktualizaci jazyka.

Syntaktická výstavba Háčových projevů je komplikovaná, protože je pro něj typické užívat velké množství rozvíjejících větných členů, vkládat vsuvky a vytvářet mnoho vedlejších vět místo kondenzace. Charakteristickým rysem je pro Háchu anteponovat atribut kongruentní. To se děje především ve vánočních projevech, ale lze se s tím setkat i v jiných projevech, ovšem ne v takové míře.

Jeho projevy jsou však promyšlené a propracované, a tak se neseťkáváme s žádnými příklady odchylek od větné skladby, jak jsme také vzhledem k připravenosti projevů očekávali.

Při celkovém pohledu na sledované projevy Háchy soudíme, že se snažil držet spisovné normy, avšak v mnoha případech vybočoval. Jeho styl je velmi osobitý. V prezidentových projevech je výrazně narušována jednoznačnost, a to především na lexikální rovině. Projevům svou volbou slov dodává poetičnost a vznešenost, zároveň však dochází také k aktualizaci jazyka.

Seznam použitých informačních zdrojů

Prameny

- *Polední list*, Praha, 17. března 1939, r. 13, č. 76, s. 1.
- Zvukový záznam projevu Emila Háchy 24. 12. 1938.
- Zvukový záznam projevu Emila Háchy 16. 3. 1939.
- Zvukový záznam projevu Emila Háchy 18. 11. 1939.
- Zvukový záznam projevu Emila Háchy 24. 12. 1939.
- Zvukový záznam projevu Emila Háchy 8. 11. 1941.
- Zvukový záznam projevu Emila Háchy 30. 5. 1942.

Literatura

- ČECHOVÁ, Marie a kol., *Stylistika současné češtiny*, Praha 1997.
- Česká akademie věd a umění, *Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů*, Praha 1941.
- ERBEN, Karel Jaromír, *Kytice*, Praha 1951.
- FIDELIUS, Petr, *Kritické eseje*, Praha 2000.
- FIDLEROVÁ, Alena a kol., *Dějiny češtiny*, Praha 2013.
- FRINTA, Antonín, *Novočeská výslovnost: pokus o soustavnou fonetiku jazyka českého*, Praha 1909.
- HAVRÁNEK, Bohuslav, *Čtení o jazyce a poesii*, Praha 1942.
- KLEMPERER, Victor, *Jazyk Třetí říše*, Jinočany 2003.
- MACHÁLEK, Vít, *Prezident lidskosti*, Praha 2020.
- *Mluvnice češtiny 3: Skladba*, Praha 1987.
- PASÁK, Tomáš, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007.
- PETERKA, Josef, *Teorie literatury pro učitele*, Jíloviště 2007.
- REKTORISOVÁ, Klementina, *Česká mluvnice pro herce*, Praha 1940.
- REKTORISOVÁ, Klementina, *Česká divadelní mluvnice*, Praha 1942.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Veronika, *Vývoj kodifikace české výslovnosti*, Praha 2019.

- TRÁVNÍČEK, František, *Mluvnice spisovné češtiny: Část I.: Hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví*, Praha 1949.
- TRÁVNÍČEK, František, *Mluvnice spisovné češtiny: Část II.: Skladba*, Praha 1949.
- WEINGART, Miloš, *Český jazyk v přítomnosti: úvahy a podněty z jazykové terapie a kultury*, Praha 1934.

Elektronické zdroje

- Jana Hoffmannová (2017): PROJEVY MLUVENÉ A PSANÉ. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.
URL: https://www.czechency.org/slovník/PROJEVY_MLUVENÉ_A_PSANÉ (poslední přístup: 5. 3. 2022)
- *Internetová jazyková příručka* [online] (2008–2022). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [citováno dne: 26. 6. 2022]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=891>
- Milan Jelínek (2017): KONDENZACE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.
URL: <https://www.czechency.org/slovník/KONDENZACE> (poslední přístup: 17. 6. 2022)
- *Shoda v rodě, Naše řeč*, r. 32 (1948) [online], č. 2–3, s. 57–59 [citováno dne: 1. 5. 2021]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4069>
- Jiří Kraus (2017): ŘEČNICKÝ STYL. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.
URL: https://www.czechency.org/slovník/ŘEČNICKÝ_STYL (poslední přístup: 27. 6. 2022)
- MACHÁLEK, Vít, *Vánoční poselství opomíjeného prezidenta Emila Háchy* [online] *Katolický deník*, 2011/52 Vánoční dvojčísle, Praha 2001, [citováno dne: 12. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.katyd.cz/clanky/vanocni-poselstvi-opomijeneho-prezidenta-emila-hachy.html>
- KOLOC, Tomáš, *Prezidenti, jak je neznáme III. – Emil Hácha: Prezident-advokát vlasti, jemuž bylo nespravedlivě zapláceno* [online] *Kulturní noviny* 2018/45, Brno

2018, [citováno dne 14. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.kulturni-noviny.cz/permalink/23631>

- *Genitiv záporový, Naše řeč*, r. 21 (1937) [online], č. 2–3, s. 78–79 [citováno dne: 1. 5. 2021]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3154>
- TRÁVNÍČEK, František, *Záporový genitiv v češtině, Slovo a slovesnost*, r. 4 (1938), č. 3, s. 129–138 [citováno dne 10. 6. 2022]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=255>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Přepsané projevy prezidenta Emila Háchy v rozmezí let 1938–1945

Příloha č. 2: Zvukové záznamy projevů Emila Háchy v rozmezí let 1938–1945

Přílohy

1. Přepsané projevy prezidenta Emila Háchy

a) Vánoční projev prezidenta Emila Háchy 24. 12. 1938

Drazí spoluobčané,

na sklonku roku, plného nepokoje a bolestných obětí, chtěl bych o svátcích míru a radosti říci vám několik slov poprvé z místa, na něž mě postavila ústavně projevena vůle národa a poznání vlastní povinnosti. Radostná nálada vánoční vypěstovaná staletou tradicí nedovoluje nám zapomenout na smutek, který nás všecky svírá, a nemůže mne pohnouti, abych snažil se budít konejšivé naděje pro příští léta. Ale jsou také světla v tomto našem národním soumraku, jsme stále na svém kusu země, jako jsme na něm byli déle než tisíciletí. Máme i nadále svůj vlastní stát, jež jsme před necelým čtvrt stoletím ještě neměli. Po velké vichřici, jež námi tolik otřásla, stojíme nadále pohromadě a pracujeme. Po prudké krizi, která zachvátila naše soužití s bratry Slováky a Podkarpatorusy, našli jsme se a můžeme žít v dobré vůli.

A konečně, ač není to menší ceny, ukázalo se, že jsme dovedli ony osudné dny prožít v důstojném klidu, sevřených v řadách a bez zoufalého rozkladu. Vidím v tom všem dostatečný důvod, abych věřil, že naši národové, byť mocně otřesení, zůstanou nevyvráceni, ježto kořeny jejich tkví hluboko a pevně ve své půdě.

Není dnes načase, abych vykládal o našich úkolech a vyhlídkách pro nejbližší dobu. Učinil to před málo dny pan předseda vlády v zákonodárných sborech a netajil, kolik a jak velkých těžkostí a nebezpečství bude nám ještě překonati.

Dnešní večer dává nám podle starodávné křesťanské tradice na chvíli zapomenouti všech trudů a svízelů, které nás obkličují a tísní, neboť Štědrý den je svátek rodiny, je svátek rodičů a dětí. Je to den rodinného tepla, jež hřeje dnes více než kterýkoli den v roce. Otcové, jimž práce a obecné starosti mnohdy na týdny a měsíce brání říci vřelejší slovo svým dětem, jsou dnes blíže ke svým rodinám. Zamyslí-li se nad tím, nemohou si neuvědomiti, že jejich životní dílo nebylo by ničím, kdyby nebylo nových generací, pro něž práce otců bude základem lepší a šťastnější budoucnosti. Toto vědomí je jim odměnou za práci vykonanou a zároveň pobídkou k vytrvalé práci nové.

[...]

[...]

Jest ale mezi námi všemi, kteří republiku nazýváme svým státem, velký počet těch, jimž letošní Vánoce přinesly kromě našich společných strastí ještě zvláštní utrpení osobní. Myslím na naše uprchlíky. Vánoce jsou svátkem lásky, necht' láska naše platí především jim.

V těžkých dobách, jež prožíváme, ožívá u nás, jako tomu bylo v našich dějinách vždycky v době těžkých zkoušek, tradice svatováclavská. Vzpomínám na jednu z mnohých krásných legend o našem národním světcí. Je to ona, podle níž v jeho stopách, které zanechával v zimě ve sněhu, ohřívají nuzní a potřební. Říd' me se, drazí spoluobčané, v letošní zimě tímto příkladem sv. Václava. Necht' kudy jdeme, zanecháváme po sobě stopy, ve kterých by se ohřáli ti naši lidé, kterým je zima, především naši uprchlíci.

Je třeba, abychom se soustředili k velkému činu, který má v našich domácích dějinách krásné vzory. Základ národní pomoci, který byl nedávno uveden v život, je takovýmto střediskem, které volá po účinném přispění, jež citlivá srdce našeho lidu jistě nedovedou odepřít.

A ještě něco chtěl bych připamatovat. Mnozí z našich soukmenovců budou tyto dny tesklivě vzpomínat na svoji bývalou vlast, kterou dějinnými převraty tohoto roku ztratili. Zachovejme i jim teplé místo v našich srdcích a myslíme na ně s přáním plného zdaru v jejich nových vlastech.

Bratrská láska, necht' spojuje všechny příslušníky našich národů. Ona buse s to, aby smutné letošní Vánoce učinila šťastnými.

To vám všem ze srdce přeji!

b) Projev prezidenta Emila Háchy k národu 16. 3. 1939 – vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava

Lidé Čech,

před dvaceti lety zajásala všechna česká srdce, naplněna jsouc nadějí, že vstupujeme do šťastného údobí našich národních dějin, které nám přináší trvalou vládu našich věcí. Stál jsem opodál tehdejšího historického dění, ale moji radost z našeho netušeného úspěchu kalila tyravá obava, zda jsou dány všechny vnější a vnitřní záruky trvalosti naší tehdejší výhry. Nyní po dvacetiletí vidím ke svému zármutku, že mé obavy nebyly bezdůvodné. Ukázalo se, že to, co jsme pokládali za řešení, jež přetrvá věky, bylo jen nedlouhou epizodou našich národních dějin.

Chci ponechat budoucnosti, již časový odsud umožní spravedlivý soud, aby zkoumala, co, do jaké míry a komu z nás lze přičítati vinu na to, co přinesl dnešek. Cítím však, že je naší povinností, abychom to přijímali s mužným klidem, ale také s vědomím vážného úkolu, učiniti vše, abychom to, co nám z našeho snad příliš bohatého údělu zbylo, dochovali neztenčeně našim příštím generacím.

Pozoruje, co se blíží, odhodlal jsem se za souhlasu vlády v hodině dvanácté vyžádati si slyšení u říšského kancléře Adolfa Hitlera. Byl jsem s vybranými pozornostmi a se všemi poctami, prokazovanými hlavám státu. Po delším rozhovoru s říšským kancléřem a po zjištění situace rozhodl jsem se prohlásiti, že odevzdávám osud českého národa a státu s plnou důvěrou do rukou vůdce německého národa. Za tento projev důvěry dostalo se mi slibu, že našemu národu bude zabezpečena svébytnost a svéprávný vývoj národního života.

Tento svůj slib říšský kancléř splnil dnes vydáním výnosu, datovaného na Hradě pražském, o Protektorátu Čechy a Morava, kterým se zaručuje našemu národu jeho vlastní národní bytí se všemi náležitostmi, potřebnými k uspořádání jeho vlastních věcí a k pěstování vlastního národního života. Oproti zahraničí přijímá Německá říše naše zastoupení a naši ochranu na základě společných zájmů. Vnitřní bezpečnost obstaráme si vlastními orgány. Hospodářský život náš bude organisován jednotně s hospodářským životem Říše. Již po rozhodnutí mnichovském prohlásili jsme, že jsme si vědomi svého společenství s Německem, jež je určeno naší zeměpisnou polohou i dějinami. V průběhu

celého tisíciletí našeho národního života bylo soužití s Němci, ať již v té či oné formě, základním prvkem našeho hospodářského, politického i kulturního vývoje.

Německo se stalo úsilím Adolfa Hitlera jednotným a tím největším národem, který určuje osudy střední Evropy. Naším spojením s ním se obnovuje bývalý říšský svazek.

Byl jsem ujištěn důvěrou říšského kancléře. Jeho důvěru osvědčuje přípověď poskytnouti mi příspěví, kdyby toho poměry našeho národního života vyžadovaly. Stejně jako se nechci prohřešiti na důvěře ústavních činitelů, kteří mne povolali k mému úřadu, nechci se prohřešiti na důvěře vůdce německého národa. Tato důvěra ukládá mi však za povinnost, abych užil všech prostředků, v případě nutnosti i nejtvrdsích, kdyby zájmy našeho národa byly ohrožovány.

Mám pevnou naději, že náš národ i v novém státoprávním poměru může dospěti ke klidnému a úspěšnému životu a že může dosáhnouti velkého rozkvětu.

Nikdy v minulosti neměl náš lid tak vážnou dějinnou povinnost, aby byl naprosto svorný a jednotný. Rozhodl jsem se proto jako odpovědná hlava národa českého, že učiním co nejrychleji rozhodné kroky, které povedou k naprostému sjednocení všech vrstev národa, neboť jedině toto sjednocení zabezpečí jeho blaho a štěstí. Jsa povinen o ně pečovat, jsem odhodlán nestrpěti žádné odstředivé snahy, žádné skupiny a frakce, které, nedbajíce zájmů nejvyšších, měly by touhu nad tyto zájmy povyšovatí zájmy stran a osob.

V těsném semknutí nás všech a v řádném plnění národních povinností bude nejlepší záruka naší zdárné budoucnosti.

Volám vás proto všechny ke klidu a ke společné poctivé a tvořivé práci.

c) Výzva státního prezidenta Emila Háchy 18. 11. 1939

Drazí spoluobčané,

mluvím k vám v mimořádné době válečné, která vyžaduje dokonalé kázně a vědomí odpovědnosti národa i každého jednotlivce.

V posledních dnech došlo k událostem, které těžce ohrozily naši národní věc i statut daný vůdcem Velkoněmecké říše dne 16. března tohoto roku. České obyvatelstvo, které vzorným chováním po celou dosavadní dobu války ukázalo, že je si plně vědomo postavení českého národa v dnešních světodějných událostech, dalo se, bohužel, strhnouti neodpovědnými skupinkami lidí k činům, které musím označiti jako nejvyš politováníhodné. Tyto zaslepené živly podléhají stále znovu nepřátelské propagandě a podněcování se strany emigrantů, jejichž vměšování se do zdejších záležitostí musí býti zásadně odmítáno. Výsledek jsou oběti na lidských životech a na jiných hodnotách, které jsou nám drahé.

Nesmíme nikdy zapomínati, že německý národ vede těžký boj a že četní jeho synové krvácejí na frontách. Životní prostor českého národa je vklíněn do životního prostoru německého národa. Musíme všichni chápati, co z toho pro nás vyplývá. Je samozřejmé, že bojující národ německý musí s veškerým důrazem předpoklady svého vítězství tvořiti. Má k tomu také mocenské prostředky, o jejichž mohutnosti jste si mohli učiniti představu.

Avšak musíte umět také oceniti některé jisté, pro vás nejvýše významné okolnosti. Území českého národa bylo ušetřeno pohrom válečných, o jejichž ničivých výsledcích můžete se poučiti z porážky Polska. Synové českého národa nejsou vedeni do boje, jako tomu bylo ve starém Rakousku. Stojíte téměř všichni při své mírové práci, majíce snad v některém směru postavení výhodnější než i národy neutrální.

Měli jste a budete míti plné porozumění pro střízlivé skutečnosti. Vyzývám vás, spolu s vládou, co nejdůrazněji, abyste se vyvarovali veškerých poruch pořádku, majíce na mysli, že jakékoliv činy proti veřejné moci a proti pořádku, zavedenému v protektorátě, měly by vzápětí nedozírné újmy pro jednotlivce i pro národní společenství.

Pamatujte na bol svých rodičů a na strádání svých žen a dětí, jež mohou vzniknouti z vašich nerozvážných činů.

Jsem přesvědčen, že uposlechnete této výzvy a že napříště nedojde k žádným shlukům, srocování a jiným poruchám veřejného klidu a pořádku. Každá taková porucha byla by bezohledně potlačena veřejnou mocí Protektorátu a veřejnou mocí Říše. Padly by další oběti, které pro věc českého národa nemají smyslu. Nedejte se klamat a uposlechněte se vši ukázněností výzvy, kterou k vám vznáším spolu s vládou. Nesmyslným protivením se ozbrojené moci a neodpovědnými veřejnými projevy nelze nic získati, ale mnoho ztratiti.

Buďte přesvědčeni, že váš státní president a vaše vláda obstarávají věc českého národa způsobem, který je nejlepší.

d) Vánoční projev prezidenta Emila Háchy 24. 12. 1939

Drazí občané českých zemí, bratři a sestry,

Štědrý večer, tento tajemný svátek, večer divoplodné noci, jak nazval jej starší náš básník, jeden z našich největších, vkládá mě do úst i dnes, kdy máme za sebou rok plný závrtných dějin, několik prostých slov, jež chtěl bych vám říci od srdce k srdci.

Podle prastaré křesťanské tradice jsou svátky vánoční svátky radosti, ale dnes jsme uprostřed těžké války. Každý, kdo může i v dnešní válečné době prožívat tento večer u domácího krbu v plném kruhu svých nejbližších, musí si vážiti více než kdy jindy tohoto vzácného štěstí.

Avšak ani doba tak citová, jako jsou Vánoce, nesmí nám dáti zapomenouti na chladné potřeby dneška. Vědomí bratrské sounáležitosti, které jest dnes našim nejmocnějším společným majetkem, ukládá naší žijící generaci neúprosnou povinnost k celku. Musíme především míti na mysli stálý svůj závazek k těm bratrům a sestrám, kteří jsou potřební.

Tato povinnost vyplývá netoliko z národního vědomí, nýbrž i z hnutí citového. Dáváme i sami sobě veliký dar, když zmírňujeme strádání našich bratří a sester. Neznám krásnějšího výroku básnického, než je ten, že nic není lepšího pro lidskou duši nežli učiniti, aby smutná duše byla méně smutná. Míti radost z radosti jiných je jednou z největších lidských radostí.

Vánoce byly od pradávna, a zůstanou, svátky dětí. O Vánocích myslíme vřeleji na osud svých maličkých než kdykoli jindy. Více než jindy doléhá na nás otázka, co že očekává naši přicházející generaci. Zda bude její život lehčí nebo těžší nežli život náš. Jest naší povinností učiniti vše, aby generace přicházející nepocítila v ničem újmu. Dětem ode všeho první sousto, dětem nejbližší místo u krbu, dětem nejbližší místo u našich srdcí. Tyto dny, kdy zasedá s námi ke stolu láska, necht' se spínají naše ruce k modlitbě, kterou se modlívalo ušlechtilé básnické srdce jednoho z našich národních kněží.

Neopouštěj, Hospodine, národ ten, jehož krev je krví mou, a jehož tlukot srdce je i mého srdce tlukotem. Chraň jej, střež a opatruj!

e) Projev prezidenta Emila Háchy 8. 11. 1941 (Výzva je klidu)

Občané,

před půl třetím rokem vložil jsem osud českého národa do rukou Vůdce a říšského kancléře v ochranu Německé říše. Byl jsem si již tenkrát vědom toho, že náš národ získává tímto aktem cenné a bezpečné postavení. Doba byla nejistá a kritická a nikdo nevěděl, jaké události přicházejí na nás a na celou Evropu. Poznal jsem však, že rozhodnutí z 15. března dává nám místo klidné a pokojné, jestli bezpodmínečně zanecháme všech minulých představ a soustředíme se na to, abychom svou vlastní prací si budovali nový život.

Nikdy nesmíme zapomenout, že v očích národa německého stáli jsme tu jako národ, který při hledání svého správného místa selhal a kterému se přesto poskytuje možnost, aby se znovu osvědčil. Viděl jsem, že jedině za bezvýhradného plnění k Říši můžeme uchovat svůj jazyk a kulturu, jako národ prospívat a jako jednotlivci žít nerušeně a šťastně.

Moji spoluobčané si toho však všichni nebyli vědomi, třebaže jsem to já sám i mnozí jiní veřejní pracovníci neustávali vždy znovu a znovu připomínat. Neuvědomili si, že Velkoněmecká říše, které v tomto zápase připadl vedoucí a rozhodující podíl při výstavbě nového řádu, provádí jej při vítězném postupu, řídíc se právem války, bez slabosti vůči sobě a celému německému lidu. Neuvědomili si, že proto Říše nemůže býti a nebude sentimentální ani k nám. Toto lehkomyšlné podceňování vážnosti chvíle vedlo pak nejednoho spoluobčana k tomu, že místo skromné práce získávající důvěru Říše, dal se svéstí výzvami uprchlých emigrantů, kteří již o tolik český národ připravili, ke zhoubné nečinnosti, ba dokonce k trestuhodným činům, které Říše musila právem války tvrdě postihnout.

To všechno vedlo k tomu, co jsme právě prožili. Nestačila-li, jak se bohužel ukázalo, velmi naléhavá lidská domluva, nestačily-li věcné důvody, kterých jsem jako státní prezident uváděl, abych naši veřejnost získal pro bezvýhradný aktivní postoj k Říši. Obracím se nyní na vás, občané a občanky, s plnou autoritou svého úřadu. Já jako nejvyšší představitel českého lidu, jako orgán nejen samosprávy, kterou nám Vůdcův výnos vymezil a zaručil, ale i jeho celé národní a sociální bytosti, mám v prvé řadě právo a povinnost, abych vám co nejdůrazněji dnes řekl: Jest nejvyšší čas, abyste mužně a odhodlaně přistoupili k nejreálnějšímu a upřímnému plnění povinností vůči Říši. Plňte tyto své povinnosti ze všech

sil, plňte je jednoznačně, otevřeně a oddaně. Činím tak já, činit tak musí každý člen vlády, každý veřejný zaměstnanec, každý dělník, zemědělec, podnikatel i živnostník, slovem každý na svém místě. Nejde již jen o to, dostáti čestně závazkům, které jsme před více než dvěma roky převzali, nýbrž jde o to, abychom znovu získali onu část důvěry vedoucích kruhů Říše, již jsme vinou těch, kteří nepochopili naše postavení, namnoze pozbyli a které ke své národní existenci nutně potřebujeme.

Musíme si neustále uvědomovati, že jsme součástíkou veliké a mocné říše, která má sílu i vůli nás chránit. V tomto přesvědčení nesmíme se dáti zviklati žádnými klamnými a záludnými hlasy, zejména z nepřátelské ciziny, ať z Moskvy či z Londýna. Občané, neposlouchejte vůbec štvavých řečí emigrantů, kteří se samozvaně vydávají za českou vládu a svými rozhlasovými svody mohou nám přivodit jen těžké škody, jen ohrožení na životech a statcích a odníti nám to nejcennější, co nám soudobý vývoj přinesl. Bezpečí v dnešní rozvířené době a naději na zdravý hospodářský, sociální i kulturní vývoj v blízké i daleké budoucnosti.

Občané, buďte pamětlivi dnes i denně – nejde již jen o osud jednotlivců, jde o osud vašich dětí, jde o osud celého národa.

f) Projev Emila Háchy po atentátu na R. Heydricha 30. 5. 1942

Občané,

Pokládám za svou povinnost v této vážné chvíli připomenout vám některé skutečnosti. Když pan Beneš tak žalostně politicky selhal, byl jsem na sklonku roku 1938 zvolen řádně podle ústavy třetím presidentem. Český národ stál tu všemi opuštěn, Anglií a sovětským Ruskem zrazen. Tento stav zavinila politika doktora Beneše, který vždy stavěl zájmy demokraticko-židovského kapitalismu před potřeby naší národní budoucnosti.

Když nakonec naše země byly ohroženy Polskem a Slovensko se prohlásilo samostatným, rozhodl jsem se naše země zrádnými spojenci opuštěné dát pod ochranu Velkoněmecké říše. To se stalo v dohodě a souhlasu se zákonnou českou vládou. Tehdy pan Beneš byl v cizině zcela zapomenutým soukromníkem.

Pro mne a pro všechny myslící Čechy bylo zřejmé, že Anglie po vyhlášení války Velkoněmecké říši podnikne všechno, aby Velkoněmecké říši škodila. Nebylo pro mne jako zákonného a jediného státního prezidenta žádným překvapením, že v tomto okamžiku pak Beneše se objeví na politické scéně jako britský agent. Jeho ctižádost učinila jej totiž zcela bezcitným k českému lidu.

Kdo dosud plnil své povinnosti a soustředil se v práci, ten také dnes klidně pracuje ve svém povolání a tomu nebyl zkřiven jediný vlas na hlavě. Kdo však poslechl pana Beneše, ten doplatil na jeho rady už v roce 1938 a ten na ně doplácí také nyní. Všechna česká krev dosud prolitá mohla být ušetřena, kdyby se nebyl vynořil znovu pan Beneš společně s uprchlíky, kteří opustili vlast, aby se věnovali novým politickým obchodům. Jestli dnes prohlásím lži-presidenta Beneše jako veřejného nepřítele českého národa číslo jedna, zjišťuji jen skutečnost. Kdyby nebylo štvání pana Beneše, jeho lidí v cizině a jeho tajných přísluhovačů v našich zemích, naše vlast by byla nejpožehnanější a nejklidnější končinou v Evropě.

Všechna tvrdá opatření Velkoněmecké říše, která nás dosud postihla, byla vyvolána nesmyslnými pokusy o politický odpor, podněcovanými z ciziny panem Benešem. Také za oporným útokem vražedným na pana zastupujícího říšského protektora generála Heydricha zřetelně se rýsuje jako strůjce, žoldněr nepřátelských mocností, pan Beneš. A tak padá na

hlavu jeho i těch, kteří mu pomáhají, kletba oněch českých rodin, které svým zločinem uvrhl do nového neštěstí.

Český národ má jen jednu zákonnou vládu a ta je zde v naší vlasti. Češi, kteří se řídí pokynem své zákonné vlády, nemají se čeho obávat. Ti budou dále spokojeně žít. Ti však, co neuposlechnou mých slov jako svého jediného zákonného presidenta, ti, co nebudou dbát pokynů české vlády, ti budou zcela jistě zaslouženě potrestáni. Tito Češi se vyloučili z české pospolitosti.

Místo českého národa je v tomto velikém boji po boku Velkoněmecké říše. Nepřátelé Velkoněmecké říše jsou také nepřáteli českého národa. Proto je povinností každého Čecha, ať je kdekoliv, účinně podporovat Velkoněmeckou říši v jejím obrovském boji. A to jak stálou spoluprací na válečně důležitých úkolech naší země, tak bezohledným potíráním nepřátelských pokusů o sabotáž a nepřátelských výmyslů, budovaných na lži a podvodu.

Bud'te ubezpečeni, že kdyby pan Beneš zvítězil, štěstí naší vlasti i vašich rodin a dětí bylo by zcela zničeno bolševismem, který nezná slitování. V tomto boji nemůže být těch, kteří stojí stranou. Zde je možné jen dvojí: buď jít s Říší, anebo se proti ní postavit. Ten z vás, kdo by se odvážil jen v nejmenším proti Říší pracovat, bude zničen. Jen na vás je dnes, abyste svou prací a svým přičiněním přispěli k vyhubení zrádců říše, kteří jsou také našimi nepřáteli.

